

Segédlet a középszintű történelem érettségi szóbeli vizsgájának témáihoz

2023/2024. tanév

Kedves Diákok!

Az itt közölt vázlatok célja, hogy segítséget és támpontot nyújtson a középszintű szóbeli vizsgára való felkészülésekhez.

Fontos, hogy NEM helyettesíti a tankönyv alapos ismeretét, erre inkább úgy tekintetek, mint egy – a tanulást, illetve a tananyag gyakorlását, elmélyítését és felidézését könnyítő – lényegkiemelésre, összegzésre.

A vizsgán – úgy a szóbeli feleletnél, mint az írásbeli esszénél- a gondolataitokat összefüggő szöveggé kell előadnotok, leírnotok.

A középszintű vizsga jogszabályi hátterét

a 2020-as NAT (9-12. évfolyam) https://www.oktatas.hu/koznevelas/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_gi_mn_9_12_evf

és a vizsgakövetelmények alkotják.

https://www.oktatas.hu/koznevelas/erettsegi/kozismereti_vizsgatargyak_2024tol

Hasznos ismerni a mintafeladatokat

https://www.oktatas.hu/koznevelas/erettsegi/mintafeladatok_2024

és a korábbi évek írásbeli feladatsorait is.

<https://www.oktatas.hu/koznevelas/erettsegi/feladatsorok>

Jó felkészülést és sikeres vizsgákat kíván

a humán munkaközösség

Témák/ oldalszám

Egyetemes történeti témák

1. Az ókori athéni államszervezet és működése- a demokrácia	3
2. Az iszlám világ	5
3. Az uradalom, a földbirtokosok és a jobbágyság kötelességei és jogai	8
4. A portugál és spanyol felfedezések, a korai kapitalizmus	11

5. A reformáció és az ellenreformáció, a katolikus megújulás Európában 14
6. Az ipari forradalom második hulláma 17
7. Az első világháború jellemzői, hadviselő felek 19
8. A nemzetiszocialista Németország 21
9. A szovjet-amerikai szembenállás, a két világháború jellemzői a hidegháborúban 23

Magyarország története témák

1. I. (Szent) István államszervező tevékenysége 25
2. A középkori magyar városok és lakóik, a városok kiváltságai 27
3. A királyi hatalom, jövedelmek és kiadások I. (Szent) István, I. Károly és I. Mátyás uralkodása alatt 31
4. Erdély sajátos etnikai és vallási helyzete 35
5. Magyarország újratelepülése és újratelepítése 27.
6. Mária Terézia és II. József reformjai 38
7. A reformkor fő kérdései, Széchenyi és Kossuth programja 41
8. Az 1848-1849-es szabadságharc főbb eseményei 44
9. A kiegyezés okai, a közös ügyek, a magyar államszervezet 47
10. Politikai és gazdasági konszolidáció Magyarországon a két világháború között 51
11. A területi revízió lépései, az ország második világháborúba sodródása 54
12. A Rákosi-diktatúra 56

AZ ÓKORI ATHÉNI ÁLLAMSZERVEZET ÉS MŰKÖDÉSE - A DEMOKRÁCIA

Az ókori görögség élőhelye (Hellász) nem egységes ország.

Öntözéses földművelésre nem alkalmas; halászat, kertkultúra, kereskedelem, ipar a gazd. vezető szegmensei.

A Kr. e. II. évezredben betelepülő törzsek a iónok, dórok, akhájok önálló városállamokat (poliszok) hoztak létre.

- **összefűző tényezők:** a nyelv, a vallás, és az olimpiák (Kr.e. 776-tól)

- az egyik legjelentősebb /legnagyobb polisz Athén volt – az Attikai-félszigeten terült el, kikötője **Pireusz** (ATLASZ!)

- **önálló politikai, gazdasági és vallási-kulturális egység** volt, védőszentje **Pallasz Athéné** (bagoly)

- **területe 3 jól elkülönülő részre tagolt:** tengerparti, szárazföldi (=sík- és hegyvidéki), és városi

Az a-i demokrácia kialakulása: (az archaikus a Kr. e. 8-6. sz. és a klasszikus a Kr. e. 492-32 korokban)

- **eredendően királyság** (Thészeusz/ krétai Minotaurusz), majd **arisztokratikus köztársaság = arisztokraták** az állam élén (gazdag, előkelő szárm.) vérségi alapon szerv., birtokolják a polit-i hatalmat, az állam élén **arkhónok** (9 fő) és az **areioszpagosz** (vének tanácsa a volt arkhónok)

- a **démosz** (szabad köznép) nem rendelkezett beleszólással a politikába

- Kr. e. VIII. század **túlnépesedés+elszegényedés**, adósrabszolgaság-> kivándorlás (korai gyarmatosítás- Kis-Ázsia, Fekete-t., Itália déli r., É-Afrika partjai)

A köznép harcot kezd: írásos törvényeket, adósrabsz. megszüntet, beleszólást a polit. életbe

- **621. Drákón arkhón**- a törvények írásba foglalása (magántul. védelme, szigorú büntetése)

- **Kr. e. VI. sz válság-> 594 Szolón arkhón tv-i:** timokratikus alkotmány=**adósságok elengedése =teherlerázás, adósrabsz. eltörl.**, **a vérségi helyett vagyoni társ-i csoportok kialakítása** /= politikai részvétel alapjává vagyoni 4 osztály alapján+ez alapján katonai feladatok)

+ **új polit-i intézmények**- négyszázak tanácsa=**bulé, esküdtbíróságok**), legfontosabb szerv az ekklészia= **népgyűlés** (20 év feletti polgárok- CSAK férfiak!)

- **Kr. e 560-510 türannisz** (Peisizisztratosz)-egyeduralmi rendszer, a démoszt erősíti(építkezések, kereskedelmi feladatok)

-**Kr-e- 508 Kleiszthenész reformjai:** vagyoni helyett **területi elvű polit-i részvétel (10 phülé/ 1 phülé= 3 rész, ebből kettőben a démosz túlsúlya)**, a polit-i intézmények a démosznak is megnyílnak+ **bevezetik az osztrakizmoszt=cserépszavazást** (az egyeduralommal gyanúsítható polgárt száműzték); **új – választott- intézmények: 10 sztratégosz** (hadvezérek/kormányzók), és a **tamiaszok** (kincstárnokok)

- Kr. e. **492-448 görög- perzsa háborúk**= megnőtt a rabszolgák száma, **Athén lett a legerősebb polisz (déloszi szövetség)**, állam bevételei jelentősen nőttek- a démosznak a tisztségekért napidíjat fizettek

- **A demokrácia virágkora: Kr. e. V. sz** (478- déloszi szövetség)

A demokrácia= népuralom :

- **fénykora: Periklész sztratégosz (Kr. e. 444-429) tevékenysége-**

- Athén gazdagsága a kereskedelemből, iparcikkekből, a metoikoszok adóiból, a bányák adóiból, a gazdagok közkiadásáiból (pl. napidíjfizetéshez)-> költségek: építkezés, kereskedelem fejlesztés, hajóépítés

- a lakosság CSAK kb 14% volt teljes polgárjogú!-> közvetlen (személyes részvételű) dem.

+ a nők, a metoikoszok (körüllakók) és a rabszolgák NEM rendelkeztek polgárjoggal!

- minden hatalmi testületbe minden athéni szabad polgár bekerülhetett (választás, sorsolás)

- napidíj a szegényeknek (a polit-i részvételért nem járt fizetés)

- bonyolult intézményrendszer+ a hatalmi ágak szétválasztása

- **arisztokratikus intézmények megmaradtak, de jelentőségük csökkent** (arkhónok, areioszpagosz)

- **demokratikus intézmények (hatalmi ágak szerint):**

A) törvényhozó: népgyűlés= ekklészia(minden szabad athéni férfi- sorsolt)-> a Pnuxon, kb. 15.000 fő

B) végrehajtó: népgyűlés tagjaiból **sorsolt** tanács (ötszázak tanácsa= bulé-sorsolt- napidíj)

+**választott: sztratégoszok** 10 fő(hadvezérek és mintegy miniszterek)+vagyonkezelők=**kincstárnokok** 10fő

C) igazságszolgálat. =bírói: sorsolt esküdtbíróóságok, napidíjat kaptak= héliaia (peres ügyek intézése , NEM képzett jogászok)

- a régi (arisztokratikus köztársaságbeli) intézmények megmaradtak (arkhónok, areioszpagosz), de szerepük jelképeessé vált)

- **Kr. e. 431-404. peloponnészoszi háborúk** (Athén és Spárta és a szövetségeseik közt-> Spárta és szövetsége győz, **Athén lehanyatlik, majd a Makedón Birodalom része lesz**

Kulturális öröksége

középületek: Akropolisz, Parthenon, Pallasz Athéné szobra, színház, oszloprendek, timpanon, fríz

tudományok: filozófia (Arisztotelész), történetírás (Xenophón, Thuküdidész)

irodalom: Homérosz eposzok, költészet, drámairodalom

orvoslás (Hippokratész esküszövege)

olimpia eszméje

vallás: politeista, antropomorf istenvilág , 12 olimposzi főistennel (ambrózia, nektár)

Mítoszok-> mitológia: világ keletkezése, alakulása, de nem hittétel rendszer, nincs papság (a rituálékat választott állami tisztviselők végezték)

AZ ISZLÁM VILÁG

Az iszlám arab, zsidó és keresztény hittől közös törőlfakadó monoteista vallás, amelyben Mohamed prófétáé a vallási és politikai vezető szerep. Hívőit, a muszlimokat azonban az iszlámot az első, az egyetlen igaz, a világ keletkezése óta létező vallásnak tekintik. A Föld világvallásainak egyike.

Islám vallás:

Az iszlám szó az arab megadást, békét jelent.

- Az iszlám Arábiában született, s innen indult világhódító útjára.

- A térség legfontosabb termesztett növénye a datolya, legjellemzőbb állata pedig a szélsőséges éghajlatot jól tűrő teve (nomadizmus).
- A terület lakosságának legnagyobb része a kereskedelemből élt (karavánok).

-A 6. század folyamán válságjelenségek jelentek meg. Túlnépesedés: a terület eltartó képességét meghaladó népesség, amely elvándorolni sem nagyon tudott, mert a Szaszanida Birodalom és Bizánc lezárta a kivándorlási útvonalakat.

- A városokban gyorsan növekedett a vagyoni különbség, kiéleződött a gazdag-szegény ellentét.

Mohamed (kb. 570-632)

-Mekkában született a várost vezető Kurais törzs egyik elszegényedett nemzetségében.

-A korán árvaságra jutott Mohamed iskoláztatásával senki sem törődött, így írni-olvasni soha nem tanult meg.

- Az ifjú kezdetben tevehajcsárként dolgozott, később egy mekkai özvegyasszonynál lett kereskedősegéd, majd hamarosan az asszony férje.
- Gábiel arkangyal jelent meg előtte, és értésére adta, hogy Isten prófétájának szemelte ki.

-A prófétának az előkelők ellenállása miatt el kellett hagynia városát.

-A helybéliek meghívására 622-ben Jathribba költözött. 622- Mohamed futása Medinába (hidzsra)

-630-ban a próféta véres lovassága, a „sötét sereg” ostrom alá vette Mekkát.

-Mohamednek nem volt törvényes örököse.

Az iszlám vallásnak három fő dogmája van:

- A vallás középpontjába az egy isten, Allah áll (monoteizmus).
- Allah kinyilatkoztatása a Korán (=tanítás): ez 114 szúrából áll.
- Utolsó ítélet tana: Allah döntése nyomán a bűnösök a pokolba, az igazhívők a mennyországba kerülnek.

A „hit 5 oszlopa”:

- Napi ötszöri ima Mekka felé fordulva. AZ IMA (SZALÁT)
- Ramadán havi böjt (holdév 9. hónapja) – ekkor napkeltétől napnyugtáig tilos az evés-ivás. A BÖJT (SZIJÁM)
- Alamizsnaosztás a szegényeknek . AZ ALAMIZSNA (ZAKÁT)

- Mekkai zarándoklat az életben legalább egyszer. ZARÁNDOKLAT (HADDZS)
- Egy az isten: Allah, Mohamed a próféta. Ez a TANÚSÁGTÉTEL (SAHÁDATAYN)

Életrendi és egyéb szabályok:

Az iszlám merített a nagy vallásokból: van benne saját ötlet, van ami az arab hiedelemvilágból vettek át (pl. dzsinnek), van amit zsidó vallásból (pl. sertéshús fogyasztásának tilalma) van amit a kereszténységből (pl. paradicsom) és van amit a párszizmusból (pl. a dzsihádot is) ollózott Mohamed.

- Sertéshús evésének tilalma.
- Bor és részegítő italok fogyasztásának tilalma.
- Az iszlám hit védelme, később az iszlám területek kiterjesztése (dzsihád=szent háború).
- Szertartáshelyek: kisebb imaház a mecset, nagyobb a dzsámi. A híveket imára a külön épített toronyból (minaret) a müezzin éneke hívja.
- Az iszlám vallás szent könyve a Korán. A Korán 114 fejezetből (*szúra*) áll.

Szunniták és síiták

A *szunniták* Mohamed Próféta életmódját, a Szunnát követő muszlimok.

A *síiták* Ali (a Próféta unokatestvére és veje, aki később kalifa lett) pártján álló muszlimoknak vallják magukat. Ali vér szerinti utódait imámnak, és titkos tudással bíróknak tekintik. Ezáltal az iszlám öt pilléréhez hatodiknak hozzáteszik az imámátust, melynek lényege, hogy az imámok tévedhetetlenek és a rejtett dolgokat tudják és a közösséget csak ők vezethetik.

Az iszlám elterjedése

A korábban perifériának számító Arab-félszigeten az új iszlám állam (kalifátus) kialakulását és megerősödését sem a bálványimádó arab törzsek, sem pedig a környező nagyhatalmak, a Kelet- Római Birodalom (Bizánc) és Perzsia, nem nézték jó szemmel. A muszlim államnak először a mekkai Kurajs törzs vezette bálványimádó arab törzsek támadásait kellett visszavernie. Mekka elfoglalásával az arab törzsek letették a fegyvert, felvették az iszlám vallást és csatlakoztak az iszlám államhoz. Ezt követően a Bizánc és Perzsia sorozatos támadásaira válaszolva az iszlám állam kiterjesztette határait Perzsia és Bizánc területeire is. Ezzel Észak-Afrika, illetve Nyugat- és Belső-Ázsia a kalifátus fennhatósága alá került. Ezeken a területeken a korábban üldözött keresztény felekezetek, illetve a zsidóság vallásuk szabad gyakorlására, illetve a Szentföldre (Palesztina) való zarándoklásra kapott jogot. A vallási türelem, a tudományos fejlődés, illetve az anyagi jólét jelentős növekedésének hatására az elkövetkező évszázadokban a lakosság tömegesen vette fel az iszlám vallást.

Islám kultúra:

- Az arabok a meghódított területekkel együtt megszerezték a közel-keleti fejlett technológiákat, átvették a kultúrát és az addig elért eredményeket (pl. építészet, államigazgatás).
- Sokat adtak a kutatásokra: ebben a korszakban lefordították az ókori művek nagy részét arabra, tökéletesítették a kémiát, valamint rendszerezték a matekot (algebra).
- Másik ilyen volt a sakk: a sakkot a hinduk találták ki, de az arab kereskedők hozták ide Európába (bár az idő alatt változott pl. nem 4-en játsszák már, hanem csak 2-en).
- Legnagyobb eredményeket a térképészet terén érték el: egész Belső Ázsiát, fél Európát (állítólag velünk is találkoztak) és fél Afrikát feltérképezték a kereskedők és utazók.
- A középkor luxuscikkek is mind az arabokon keresztül érkeztek Európába: a selymen, a fűszereken meg az ilyen korábban is standard luxuscikkeken kívül gyakran egy-egy városról elnevezett kiváló minőségi árucikkek jelentek meg itt: cordobai kard, csizma, damaszkuszi acél (lándzsához), üveg, perzsa szőnyeg is.

AZ URADALOM, A FÖLDBIRTOKOSOK ÉS A JOBBÁGYOK KÖTELESSÉGEI ÉS JOGAI

Középkor: 476-1492

A Nyugat-római Birodalom bukása (476) után a bizonytalan közállapotok, a városok visszaesése, az önellátó gazdálkodásra váltás miatt a legfontosabb érték a szolgáltatásokkal terhelt, megélhetést biztosító földbirtok (uradalom).

A feudalizmus szó eredete a **feudum** = hűbértartás. Aki kapja a birtokot (hűbéres vagy **vassallus**), hűséggel és katonai szolgálattal tartozik annak, akitől kapta (hűbértúr vagy senior). A király (ill. a senior) ilyen módon magához köthette országának nemeseit. A hűbértartásokat kapott nemesek azonban birtokaik egy részét továbbadják kisebb nemeseknek (lovagoknak), hasonló feltételekkel, így egy lánc jön létre, ahol az emberek nagy része egyszerre hűbértúr és hűbéres is - ez a hálózat tartja össze a középkori Európát! /A **feudum** korábbi formája volt a **beneficium**; különbség, hogy a **beneficiumot** korábbi szolgálat jutalmául adták és visszavehető volt; a **feudum** az elkövetkező hűség jutalma és örökíthető./

A feudális társadalom (imádkozók, harcosok, dolgozók) **döntő része** a termelő munkát végző **jobbágy volt**. **Három csoport összeolvadásából alakult ki (az V. századtól/ jogilag egységesé a XI. sz-ra):**

- a korábbi rabszolgákból,
- a római *colonus*okból (ezek bérlők, akik bérleti díjért cserébe művelték a földet)
- és a szabad germán parasztokból

• **a jobbágyok nem részei a hűbéri láncnak:** nem tulajdonosai a birtoknak, hanem **a nemes a földje egy részét használatba adja nekik, amiért cserébe szolgáltatásokkal tartoznak a földesúrnak;** a földesúr-jobbágy viszony tehát teljesen más jellegű, mint a hűbértúr-hűbéres viszony

• a jobbágyságok használatba kapott földterületét **jobbágyteleknek** (belső és külső telek), a földesúr saját kezelésében maradt birtokrészét **majorságnak** vagy **allódiumnak**

- a **jobbágy eladhatta vagy öröközhette földjét**, ha az utód ugyanúgy vállalta a szolgáltatásokat (a földesúrnak mindegy volt, kitől kapja ezeket)

• a **jobbágy függésben állt a földbirtokostól**:

1) gazdasági:

- **adó**: az évi termés bizonyos része (terményjáradék), később már pénzben(pénzjáradék)- pl. Magyar-on a kilenced
- **robot**: a jobbágynek bizonyos mennyiségű napot a földesúr allódiumán kell dolgoznia
- **ajándék**: pl. a földesúr születésnapján, fia születésekor stb.

2) jogi:

- **költözés** (ha éves terheit letudta, szabad költözési joga volt)
- **földesúri bíraskodás** (úriszék, esetleg pallosjog)
- házasság, tanulás

Az **uradalom**: nagy kiterjedésű, bár nem feltétlenül összefüggő földterület, amely jobbágyfalvak tucatjait ölelte fel, a hozzájuk tartozó földekkel, erdőkkel, legelőkkel, vizekkel együtt:

- központja az **udvarház**: itt tartózkodott a földesúr vagy megbízottja a fegyveres kísérettel és a szolgákkal. A X. századtól az uradalom központja egyre inkább a fából és/vagy kőből épült lakótorony, majd vár volt
- az uradalom **önellátásra** rendezkedett be (natúrális gazdálkodás), az uradalomhoz tartozó parasztek megtermelték a szükséges mezőgazdasági termékeket, és előállították – háziipari szinten – a kézműves termékeket is

- **nem egyszerűen egy nagybirtok volt, több annál: elsősorban hatalmi szervezet, amely igazgatási és bíraskodási szereppel is bírt**

Az uradalom 3 részből állt:

- a **földesúr saját kezelésű birtoka** (majorság, allódium, udvarház vagy vár): ezt a parasztek robotban művelték, az itt megtermelték teljes egészében a földesurat illeték
- **jobbágyok parcellái**: ezt kötelezettségek (termény-, pénz- és munkajáradékok) fejében magának művelte a paraszt. A jobbágytelek 2 részre tagolódott:
 - **belső telek** (házhely, istállók + kert)
 - **külső telek** (szántó)
- a **közös használatú területek**: erdők, mezők-kaszálók, folyók, tavak, legelők

A földesurat bizonyos előjogok is megillették a birtokán, ún. banalitások, földesúri monopóliumok:

- kocsmatartás
- mészárszék tartása
- sör- és pálinkafőzés
- malomtartás

A földművelés új módszerei:

- az ókorban az uralkodó művelési mód az ún. **talajváltó vagy legelőváltó** rendszer volt, amelyben az erdőirtással nyert földet több évig művelték, majd kimerülésük után elhagyták, és új területet vontak művelés alá
- a VIII. századtól, főként a nagyobb kolostorok, áttértek a **nyomásos földművelésre**:
 - előbb a **kétnyomásos** (szántó + ugar – évente cserélve)
 - később **háromnyomásos** (ősz szántó + tavaszi szántó + ugar – évente forgatva) is megjelent
- Ezeknél a rendszereknél már **megszűnt a vándorlási kényszer**, és az adott földterületet egyre jobban kihasználva, a szükséges talajerő-utánpótlást biztosítva (trágyázás) lehetett termelni. Nyugat-Európában a X-XI. századra lett általános a háromnyomásos gazdálkodás, míg Kelet- és Dél-Európában sokáig megmaradt a kétnyomásos földművelés.
- a nyomásos földműveléssel egyre többet és egyre biztonságosabban lehetett termelni:
 - ez megalapozta a népesség folyamatos gyarapodásának lehetőségét
 - a háromnyomásos rendszerben (a szántó két részre bontásával) vált lehetővé a zab termelése, amely megteremtette az alapját a ló szélesebb körű elterjedésének és alkalmazásának

A földművelés új eszközei (a VIII. sz-tól fokozatosan):

- A korábban használt hagyományos könnyű, **szimmetrikus eke** (kemény, kötött talajok művelésére alkalmatlan, mert nem szánt mélyen) mellett megjelent a **germánok által kifejlesztett csoroszlyás, kormánylemez nehéz fordítóeke**. Ez a felszíni gyeptakaró felhasítása után mélyen megforgatta a talajt, és az ekevas által lenyesett földdarabot az egyik oldalra vetette ki. Mozgatása már 6-8 ökröt igényelt, ugyanakkor időt takarított meg, mert nem kellett keresztirányban még egyszer felszántani a földet. A szántás után a **borona** lazította fel a földet.
- az igaerő szükséglet jelentős nagyállattartást igényelt

- Az új nehézeket csak **új fogatolási módszerrel** lehetett vontatni: az ökör (és a ló is) a nyakhám mellett már **szügyhámot** is kapott, amely munka közben nem „fojtogatta”. A **patkolás** is hozzájárult a húzóerő növeléséhez.
- A gabonatermelő-nagyállattenyésztő kialakulása jobb táplálkozást tett lehetővé, és egy idő után a terményfelesleg is megjelent, amit piacra lehetett vinni.

A földművelés új rendszere:

- az uradalom **szántóföldjeit** részterületekre, **dűlőkre osztották** a földterület különböző adottságai és a különböző talajminőség miatt
- a dűlőkön **évente, sorsolással (faluközösség) osztották fel a parcellákat** a jobbágyok között
- a dűlőkre érvényes volt a **nyomáskényszer**: az adott dűlőn minden parcellán ugyanazt a nyomást kellett alkalmazni,
 - mert a különböző nyomások (pl. szántó és ugar) zavarták volna a termelést (az ugaron legelő állatok rámehekkel volna a nyomásos területen sarjadó gabonára és lelelelheték volna)
 - mert így tudták hatékonyan megszervezni a szántóföldi munkákat, pl. a szántást. A nehézke vontatásához 4-6 ökörré volt szükség, de ennyi állatot csak ritkán tudott egy jobbágy tartani, így a jobbágyoknak össze kellett fogniuk, együtt kellett dolgozniuk, amit megkönnyített az, ha a dűlőben mindenkinél ugyanazt a munkát kellett elvégezni

A mezőgazdasági termelés extenzív fejlődése:

A mezőgazdasági termelés növekedésében az új módszerek és eszközök elterjedése mellett a művelésbe vont területek megsokszorozódása (extenzív fejlődés) is komoly szerepet játszott:

- erdőket, bozótosokat irtottak ki
- füves területeket törtek fel
- mocsarakat csapoltak le

A PORTUGÁL ÉS SPANYOL FELFEDEZÉSEK, A KORAI KAPITALIZMUS

A nagy földrajzi felfedezések a történelem egyik legfontosabb eseményei közé tartoznak, egy új korszak kezdetét jelentik (1492- az újkor kezdete), és erőteljes nyomott hagytak Európa történetében is.

I. ELŐZMÉNYEK, FELTÉTELEK:

1. GAZDASÁGI, TÁRSADALMI ÉS KULTURÁLIS FEJLŐDÉS

- XV. sz. az árutermelés, a kézművesség, a kereskedelem, a városok fejlődése -> **népességnövekedés**

- **igény a keleti luxuscikkekre** (selyem, porcelán, fűszerek)

- a keletről beszerzett áruk Európába való szállításának nehézsége fokozódik: Indiai-óceán – Földközi-tenger térsége -> **1453 Konstantinápolyt a törökök elfoglalják, a tengeren és vámoltatnak-> kerülőút szükséges (Afrika megkerülésével, ill. körbe)**

- nemesfémekkel kell fizetni a keleti árukért, **kimerültek az európai bányák -> aranyéhség**

2. ÚJ VILÁGKÉP KIALAKULÁSA

- **humanizmus, reneszánsz->- a Föld gömb alakú**

(Kopernikusz –heliocentrikus =Napközpontú világkép)

3. HAJÓZÁS FEJLŐDÉSE

- új hajótípus: **karavella, majd karakk** – jól kormányozható, magas oldalfalú, nagy vitorlafelületű hajók

- **Portugál Henrik – Tengerészeti Akadémia**

- **új hajózási eszközök elterjedése:** csillagóra, sextáns, Jákob botja+hajónaplók összegzése- térképészet (Toscanelli térképe, Martin Behaim földgömbje)

II. FELFEDEZÉSEK: .

1. PORTUGÁLOK :

- **Bartolomeo Diaz** 1487 Vihar-fok (=Jóreménység- fok)

- **Vasco da Gama** 1497 - Afrika megkerülésével – Indiába

2. SPANYOLOK:

- 1492 Granada visszafoglalása (reconquista) - Kasztíliai Izabella, spanyol királynő megbízásából indul nyugat felől Indiába-> **1492. Kolumbusz Kristóf** (Bahama szigetcsoport – San Salvador – Kuba – Hispaniola köt ki. Hajói: Santa Maria, Pinta, Nina)

- **Amerigo Vespucci** 1504: a „Névadó” – jön rá, hogy ez új kontinens

- **Magellán** (portugál-spanyol zsoldban) a Föld körbeutazása (1519-1522)

+3. **ANGOL: Francis Drake** (angol kalóz) 1577-81. körbehajózás

III. KÖVETKEZMÉNYEK:

1. POLITIKAI következmények:

- **tordesillasi egyezmény:** spanyolok és portugálok 1494-ben felosztják a világot + **1529-zaragozai egyezmény:** ázsiai és óceániai érdekszféra elkülönítése

- a felfedezők után jöttek a **hódítók** (konkviztádorok), akik **elfoglalták, kirabolták ezeket a** (európai szemmel ókori szinten álló) **területeket:** Azték Birodalom elfoglalása (Tenochtitlan) 1519 Alvarado, maja civilizáció 1523 Cortez, Inka Birodalom 1531 Pizzaro (Machu Picchu)

- **kereskedelmi telepek** létrehozása (portugál típus: tengerparti erődtített helyek) után az újonnan megismert népeket és területeket **gyarmatosították** (spanyol típus- alkirályok, ültetvények, hittérítés, kizsákmányolás) = saját felségterületüknek tekintik

2. **TERÜLETI** következmények: **új földrészek felfedezése** (Afrika déli és keleti része, Amerika, az Atlanti-, Csendes- és Indiai-óceán szigetei)-> a világ kitágult!

3. a **GAZDASÁGI** élet fellendülése:

a, KERESKEDELEM:

- a felfedezések átalakítják Európa gazdaságát → **lehanyaglott a levantei kereskedelem** (Venecia, Genova), mivel a portugál hajósok Indiában tized annyiért juthattak hozzá a fűszerekhez + hajóval sokkal többet tudtak elvinni, mint tevél-> **a tengeri keresk. súlypontja az Atlanti-óceánra került!!!**

- **világkereskedelem kialakulása**: gazdasági körforgás

o **Amerikából Európába**: nemesfém + gyarmatárú (gyapot, cukor, dohány, kávé)

o **Európából Amerikába**: iparcikkek, késztermékek,

o **Európából Afrikába**: cukorból készített alkohol és iparcikkek, késztermékek

o **Afrikából Amerikába**: rabszolga (100 év alatt ¼ millió fő)

o **Ázsiából Európába**: luxuscikkek: fűszerek, tea, porcelán, kelmék, selyem

- **új kikötők létesülnek** (pl.: Lisszabon, Amszterdam, London)

- **kereskedelmi társaságok jönnek létre**

- létrejön a **tőzsde, bankok** (hitel)

- **nemesfém beáramlás** -> az Európába beáramló hatalmas tömegű nemesfém **leértékeli az arany árát+rohamos termékkereslet-> az árukért többet kellett fizetni = ÁRFORRADALOM** (az arany leértékelődött, a termékárak- főleg élelmiszer- **gyorsabban nőttek**)

b, IPAR:

- **manufaktúrák** alakulnak (a céhes ipar nem bírja kielégíteni a megnövekedett keresletet) – > összehasonlítás!(m. = gyorsabban, olcsóbbat, de gyengébb minőségben)

- **tőkés árutermelés** alakul ki (fő cél a profit= haszon)

c, MEZŐGAZDASÁG:

- új módszerek, eszközök pl. hármás vetésforgó

• **ÚJ NÖVÉNYEK** megismerése: paradicsom, kukorica, dohány, burgonya, paprika, napraforgó, ananász, kakaó, gyapot, , dohány, kaucsukfa,pálmafélék

• **ÚJ ÁLLATOK**: futómadarak, anakonda, boa, papagájfajok, kolibrik, jaguárok, lajhárok, pumák, perui macskanyulak, nyestmacskák, elefántteknősök, **pulyka**

4. TOVÁBBI VÁLTOZÁSOK:

- intenzív városiasodás
- **népességnövekedés**- demográfiai robbanás (1450-1650 közt duplájára nőtt Európa népessége)
- **a feudális viszonyok bomlása->a polgárság(vállalkozó, iparos, kereskedő) gazd-i, pol-i szerepe megnő**
- **Európa fejlettségi centruma az Atlanti-óceán partjára tevődik át-> az erőviszonyok átrendeződnek**
- tudomány, technika forradalma
- hajózás fejlődése
- vallási reformmozgalmak

A REFORMÁCIÓ ÉS AZ ELLENREFORMÁCIÓ, A KATOLIKUS MEGÚJULÁS EURÓPÁBAN

A reformáció a Német-római Birodalomban alakult ki a XVI. században.

Előzmények- a katolikus egyház XVI. sz-i válsága:

- a humanizmus és a reneszánsz eszmeisége megváltoztatta hívők gondolkodásmódját és a valláshoz/egyházhoz való viszonyt
- a papság (főleg főpapság és a pápai udvar) életmódja (elvilágiasodott, erkölcstelen, pazarló) nemtetszést, elutasítást váltott ki
- egyes főpapi méltóságok, ill. a római Szent Péter bazilika újjáépítéséhez (X. Leó) bűnbocsátó cédulák árusítása

Az evangélikus(=lutheránus)/ fejedelmi/ irányzat létrejötte:

- **1517. okt. 31-én Luther Márton wittenbergi ágoston rendi szerzetes**, pap és egyetemi tanár **95 tételben (tézisben)** közzétette újjító/javító szándékú vitairatát (nem akart egyházszakadást vagy új egyházat!)

Fő tételei:

- az **üdvösség egyedüli forrása a hit-> a hitelvek a Bibliára** alapulnak
- **a bűnöket csak Isten bocsáthatja meg-> nincs szükség búcsúcédulákra, pápai/papi közbenjárására**
- **elvetette a cölibátust, a szentek tiszteletét, a szerzetesrendeket**
- **elutasította a költséges szertartásokat, a nagy egyházi vagyont-> szekularizációt akart** (az egyh-i vagyon világi kézbe)
- **csak két szentséget** (keresztség és úrvacsora) ismert el, **anyanyelvi prédikációt** akart
- **két szín alatti áldozást** vezetett be (kenyér és bor a hívőknek is)

- **elvetette a pápai hatalmat**, a papságot, az egyházi hierarchiát (a papok csak a vallási közösség szellemi vezetői és a misék -áldozás- kiszolgáltatói)

Tanai a nyomtatásnak köszönhetően gyorsan terjedtek, főleg a széttagolt németföldön sok követőre találtak (a fejedelmek a vallásügyet saját belügyüknek tekintették, + az egyházi birt. átvétele vonzó)->

-> fellépése a katol. egyházban és a V. Károly német-r. császárságban nagy megütközést váltott ki, s mivel tanait nem vonta vissza, **kiátkozták/ kiközösítették**(1521)-> **Bölcs Frigyes szász választófejedelem Wartburgban látszatfogságba vetette**, ahol Luther **németre fordította a Bibliát** (német nemzeti nyelv)

->a tanokat **1530-ban tanítványa Philipp Melancthon összegezte 28 pontban**(=ágostai hitvallás)

A lutheránus tanok elterjedése Eu-ban: é-és k-i német tartományok, Skandináv területek, Ausztria, Csehország, erdélyi németajkú vidékek

A református(=kálvinista) / polgári/ irányzat:

A független, polgárosult Svájcban (<-> Rómával és császárral!) Ulrich Zwingli zürichi lelkész gondolatait halála után a francia földről menekült **Jean Calvin(=Kálvin János) jogász vitte tovább- 1536 Institutio c. munkában összegezte**

Fő tételei:

- egyedül **az isteni akarat adhat megváltást /üdvözülést-> ami a predestináció elemével bővült** ki: Isten mindenhatóságában már minden emberről (születésük előtt) eldöntötte, hogy üdvözülnek-e, ezt emberi hatalom nem firtathatja, de erkölcsös, jámbor élettel ez az elrendeltség megtartható

- az élet **fő célja: megismerni Istent**

- a **munka is Isten rendelése**, az eredményes, szorgos, hivatásszerű munka Istennek tetsző

- **józan, takarékos, szorgos, erkölcsös életmódot kell követni**, a **becsületesen szerzett v gyon Istennek tetsző**, a kölcsönért kért (nem uzsora mértékű) kamat nem bűn!

- **pápai hatalom elvetése**, a katolikus mintájú egyházszervezet helyett helyi, **alulról szerveződő, világi tagokkal(=presbiterekkel) kibővített tanácsok (=konzisztóriumok) vezessék a hívőket**

- **egyszerű (puritán=díszmentes) külsőségeket, olcsó szertatást és templomokat** valósított meg

- hirdette, hogy a fejedelem/uralkodó hatalma ugyan Istentől való, de ha a nép ellen cselekszik (igazságtalan elnyomás), akkor megbüntethető (=zsarnokölés elve)

A református tanok elterjedése Eu-ban: Svájc, Franciaország d-i része(hugenották), Németalföld (é-i), Skócia, Anglia(=puritánok), Magyarországon.

Az anabaptisták (újrakeresztelők)/ népi/ irányzata:

- a zwickaui plébános, **Münzer Tamás** (a magát Krisztus hírnökének nevező) hitelvei már nemcsak a vallási kérdéseket, hanem a fennálló **társ-i rendet is gyökeresen meg akarták változtatni**

Fő elvek:

- a csecsemőkeresztség elutasítása
 - a Bibliára alapulva krisztusi szegénységet, földi mennyországot hirdet, az egyenlők és az igazságosság országát akarja (mindenkire kiterjedő egyenlő szabadság)
 - a zsarnokok fizikai megsemmisítése, magántulajdon, önálló államhatalom elvetése
- > **1524. Thüringiában parasztháború robbant ki** (Luther a környező fejedelmeket ellenállásra tüzelte)->**1525-ben leverték**, M.T-t lefejezték

A szentháromságtagadók (antitrinitáriusok vagy unitárius):

-a spanyol származású orvos **Szervét Mihály vitatta a Szentlélek és Jézus istenségét, csak az Atya Isten mivoltát ismerte el**-> a katolikus üldözés elől Genf-be menekült, ahol Kálvin elégettette (1553)

-Magyaro-n, Lengyelo-ban és Erdélyben telepedtek le képviselői/ elfogadottá vált (Dávid Ferenc János Zsigmond fejedelem papja)

Az öt sola a reformátorok alapvető teológiai hite

1. *Sōla Scriptūra* (egyedül a [Szentírás](#));
2. *sōlā fide* (egyedül [hit](#) által);
3. *sōlā grātiā* (egyedül kegyelemből);
4. *sōlus Christus* (egyedül [Krisztus](#));
5. *sōlī Deō glōria* (egyedül [Istené](#) a dicsőség).

A reformáció következményei

1) Vallásháború:

V. Károly n-r. császár a speyeri birod. gyűlésen (1529) a katol. többséggel a reform. felszámolásáról (nem terjeszthető!) döntött-> **Luther követői tiltakoztak (=protestáltak**-> protestánsok)->**1530. az augsburgi birod. gyűlésen elfogadták az ágostai hitvallást** (P. Melanchton)

- az összeegyeztethetlenség miatt **vallásháború tört ki** a katol. császár és támogatói ill. a protestáns fejedelmek (schmalkaldeni szövetség) között **(1546-1555)**->

->**1555-ben az augsburgi békével zárult: (cuius regio, eius religio)= akié a föld(terület), azé a vallás** (-> No. további megosztottsághoz vezetett)

2) Az ellenreformáció: a katol. egyház ellentámadása->törekvése jelentősége megerősítésére, a hívei megtartására, visszaszerzésére, a protestantizmus megállítására, visszaszorítására (megújítás és harc)-támogatta Hb. Birod. és Franciao.

- III. Pál pápa tridenti zsinat (1545-1563)

- a katolik. hittételek **rögzítése** (gyónás, tisztítótűz, 7 szentség, szentek tisztelete, pápai hatalom megmaradt)
- **búcsúcédulák beszüntet**
- a papság **erkölcsi kódexe**
- egyházi **tisztségek és bevételek halmozásának tilalma**
- **püspökök egyházmegyében tartózkodjanak, plébánosok a hívek közt!**
- **iskolák, papneveldek**, szemináriumok (felkészült viták, írások- meggyőzés)- nyomtatás!
- **Bibliafordítás**
- újraszervezett **inkvizíció** (főleg domonkosrendiek Spanyolo.- Giordano Bruno, Galileo Galilei)
- **Index** (tiltott könyvek listája)
- a **jezsuita (Jézus Szíve) rend felállítása 1540 (Róma, Il Gesu templom)- vezetője** (generális) Loyolai Szent Ignác, katonai felépítés, cél a pápai hatalom, a katolik. egyház védelme, a katol. hit terjesztése, az eltévelyedett hívek visszaszerzése

3) Korstílus- a barokk :

-patetikuság (áhítat), meghökkentő fényhatások, monumentalitás, mozgalmasság, lendületesség, teatralitás, diszharmonia, megnyújtott térhatás, dús drapériák, aranyozás, csigavonal csavart elemek

(Zwinger, Louvre; Bernini: Szent Teréz extázisa; Caravaggio, Rembrandt, Rubens, Bach, Händel, Vivaldi; Tasso, Milton, Calderón)

AZ IPARI FORRADALOM MÁSODIK HULLÁMA

Az ipari forr. fogalma:

A XVIII. sz. 2. felében Angliában kezdődő gazdasági fellendülés, amely a technikai és iparszervezési újításoknak volt köszönhető, és folytonossá tette a gazdaság bővülését, illetve jelentősen átformálta a társadalmat is.

I. (klasszikus) szakasza- 1769-1850 között Ny-Európában (Angliából kiindulva) és az USA-ba

A folyamat azóta is tart, de a XIX. sz. 2. felétől új szakaszba lépett (II. ip. forr.)- a gépeknek gépekkel történő előállításával kezdődött (tart 1914-ig).

A II. ipari forradalom: Az 1850-60-as években a világgazdaság újra **rohamos fejlődésnek** indult. Általános modernizációra került sor **több vezető szektorban. Anglia előnye megszűnt**, mert az **USA és Németország -a későn indulók előnyével-** gyorsabb fejlődést produkált. (Míg Anglia hosszú évek alatt tökéletesítette a találmányokat, addig az USA és Németország csak **adoptálta** a legfejlettebb technikát, így előnyre tett szert). Fejlődött

Skandinávia, Közép- és Kelet- Európa, de ezek e térségek **periférián** maradtak: **(fejlődésük komplementer volt** –lemaradva követte a centrumot-, és kielégítette a Ny igényeit). Erősödésüket a centrum tökekihelyezése tette lehetővé/befolyásolta.

Az I. ip. forradalomhoz képest lényeges változások:

-A **találmányok** már a **műszaki tudományok fejlődésének**, a **kutatólaboratóriumoknak** köszönhetőek (mérnök, tudós feltalálók-fejlesztők)

- A **fejlesztések nagyon pénzigényesek-> tetemes tőkét, nagybefektetőket** kíván-országban (**nemzetállami kerteken**) **túlélő vállalkozástípust** ösztönöznek

- **Húzóágazat a nehézipar** (szénbányászat, acélipar, gépgyártás- Lecsökkentették a vas – ill. foszfortartalmát (modern kohók) így a keletkezett anyag, az acél, ami sokkal ellenállóbb lett.)->fő termékek a vasúti sínek, kerekek, híd szerkezetek, szerszámok, fegyverek

- **új iparágak is megjelentek** (elektromos ipar, vegyipar)- a XIX. sz 2. felétől megkezdőd. az elektromos áram ipari felhasználása (villamosmotor, transzformátor/m. találmány!!!+ a század végén vízierőművek)- többműszakos gyártást és a magánélet változását hozta /Rendkívüli gyorsasággal **terjedt az elektromosság** világszerte. **Faraday-1831- felismerte az elektromágneses indukciót, Déry-Bláthy-Zipernovszky feltalálták a transzformátort, Jedlik a dinamót, tömegesen elterjedtek a villamosmotorok.** A legjelentősebb Thomas **Edison** volt, aki több mint 1000 találmányával forradalmasította az elektromosságot. Ő alkotta meg a **szénszálas izzót, a fonográfot.**

1881-ben üzembe helyezték az első közszolgálati villamos erőművet a Siemens cégnél. A Monarchia elektromos ipara is jelentős volt (Ganz gyár, Lang gépgyár), de nem vehette fel a versenyt a németekkel és Amerikával.

- **új anyagok jelentek meg** (műtrágya, festékek, adalékok, műanyag)/ nagy fejlődés ment végbe a **vegyiparban** is: a **műanyag, alumínium, üveg, papír, gumi, cement és kerámia tömeggyártása**

- **új energiaforrás lett a kőolaj-> kialakult a petrokémia, a kőolajvegyészet** (benzin, gázolaj).

->**1876-ban Nikolaus Otto feltalálta a négyütemű(=robbanó) motort**, mely jóval **csendesebb, takarékosabb és könnyebben indítható** volt elődeinél

-**1898-tól Henry Ford futószalagon gyártotta az autókat (T-modell)**, melynek **karburátorát Csonka János** fejlesztette ki, a **főkonstruktőr Galamb József volt.** Az autó fejlesztésében Németország és az USA jártak az élen. Az első autógyárak között volt a **Ford, az Opel, a Mercedes és a Bugatti.**

- **lehetővé vált a repülés** is: **1900-ban Zeppelin** feltalálta a **kormányozható léghajót, 1903-ban a Wright testvérek** pedig a **motoros repülőt.** Ezután nagy verseny indult a két repülőeszköz között, amiből a gyorsabb és erősebb repülők kerültek ki győztesen

- az **üzemméretetek nőttek** (több száz főt foglalkoztató gyárak)

- A **mezőgazdaság is gyökeresen átalakult.** Megjelent a **műtrágya, a fajtanemesítés.** Elkezdtek használni a **cséplőgépet** és a **traktort.**-> A termésátlagok nőttek, a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma csökkent!

- a **hírközlés/ kommunikáció is tökéletesedett: 1840-ben Morse** feltalálta a **távíró**t (**Marconi a drótnélküli távíró**t), **1876-ban Bell** a **telefont.** **Puskás Tivadar** építette az **első**

telefonközpontot. Hertz felfedezte az elektromágneses hullámokat, amivel megteremtette a **rádiózás alapját.**

- Talán a **hadiipar fejlődött leggyorsabban:** Állami támogatásból! Feltalálták a **ismétlő és sorozatvető fegyvert** (+géppuska: Maxim) és a **dinamitot (A. Nobel-eredetileg bányarobbanáshoz!).** Növelték az **ágyúk hatótávolságát.** **Tankokat és vadászgépeket** kezdtek gyártani. Alkalmazták a **vegyipar találmányait** is (pl.: harci gáz).

A legtöbb ország elkezdett **fegyverkezni,** ugyanis meghirdették a világ felosztását.

Élesen elkülönült egymástól centrum és periféria, a lemaradás behozhatatlanná vált.

A második ipari forradalom alapvetően átalakította a társadalmat. Míg nyugaton a **középréteg irányította az államot,** keleten **torlódott társadalom alakult ki,** amelyben jelen voltak a feudális maradványok (jobbágyság, nemesség) és a tőkés elemek is (burzsoázia és munkásság).

Az I. ip. forradalmat a szabad verseny jellemezte, a II.-ban óriási beruházások keletkeztek (tőkekoncentráció), az ipari és a banktőke összeolvadt (=finánció), és kialakultak világszerte a **monopóliumok** (=A tőkekoncentráció eredményeként kialakult olyan tőkés nagyvállalat vagy vállalatok közti szervezet, amely uralkodó pozícióra tesz szert a termelésben és az értékesítésben. Megállapodásokkal korlátozza a szabad versenyt és monopolista extraprofitra törekszik)-> **a II. ipari forr. időszakát monopolkapitalizmusnak is nevezik.**

Az ipari forradalmak a XVIII. sz. óta folyamatosak, legutóbbi szakaszok a hidegháborús haditechnika, az elektronika, a számítástechnika, ill. napjainkban a robotika forradalma.

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ JELLEMZŐI, HADVISELŐ FELEK

ANTANT HÁRMAS SZÖVETSÉG

Francia, Orosz, Nagy-Britannia Németország, Osztrák-Magyar-Mon., Olaszo. (Később Központi Hatalmak)

Az egyenlőtlen gazdasági fejlődés törvényszerűsége

- NO gyorsan fejlődött
- Nagy-Britannia iparosodása megtorpant
- Franciaország leszakadt

→ NO követelt a világhatalmat birtoklók gyarmataiból

→ franciák és angolok nem engedtek

- franciák revánsot akartak venni a németeken → vissza akarták kapni Elzászt és Lotaringiát Oroszország Balkán felé akart előretörni veszélyeztette OMM biztonságát, az ütközőpont itt alakult ki, nem a Távol Keleten

Lőporos hordó1914

Szarajevóban egy Szerbiából átszökött szerb nacionalista (GAVRILO PRINCIP) megölte az OMM trónörökösét, FERENC FERDINÁNDOT

→A Monarchia ultimátumot küldött Szerbiának→ Szerbek visszautasították 1914.A július 28.
A Monarchia hadat üzent Szerbiának

Védelmi szerződés (defensive pact) fogalma: a katonai tömbök tagjai vállalták, ha bármely szövetségesüket a másik tömb megtámadja, segítenek neki. Az OMM támadás így Dominó szerűen magával vonta a többiek belépését. Egész Európa hadban állt. Mindenki elérkezettnek érezte az időt tervei megvalósítására

A szövetségi szerződések értelmében egész Európa hadban állt

Állóháború kialakulása:

Mindkét oldal gyors győzelmet várt Nép a háborút ünnepelte

az emberek hangulata megváltozott az első sebesültek érkezésekor A gyors siker elmaradt, a hadsereg lövészárkokba kényszerült

Schlieffen-terv (villámháborús terv)- NO ki akarta használni kezdeti fölényét, el akarta kerülni a kétfrontos háborút

Belgiumon át akarta lerohanni Franciaországot, ameddig a Monarchia feltartóztatja az Oroszokat

→ Az oroszok azonban gyorsan nyomultak előre

→A franciák megállították a németeket első marne-i csatában

ANTANT KÖZPONTI HATALMAK

Olasz – Monarchia területei ellen Bulgária - szerbiai területek Románia – gyors vereség (1916)

Monarchiának új frontot kellett nyitnia Alpok előterében→Szerbiát bolgárokkal karöltve elfoglalták Frontvonal eltolódott, de nem történt nagy változás

NO Verdun környékén indított támadást Antant Somme folyónál nyomul előre→ egyre több áldozat

Hadviselés

Szögesdróttal védett lövészárkokrendszer

A telepített géppuska, mint védekező fegyver a mélységi védelemmel kombinálva nagyon hatásosnak bizonyult, szemben az alábbiakkal

- Hírközlés (még nincs mobil kommunikáció, ha elvágják a drótot vagy még nincs kihúzva)
- Repülőgép (sérülékeny, gyenge motor, földi célpont ellen nem hatásos, de felderítésre jó)
- Tengeralattjáró (túl mélyre nem mehet, akku gyenge, sokat kell felszínen lenni-sebezhető)
- Harckocsi – tank (kezdetben felderítésre, később fedélzeti gépfegyverek, de később jönnek rá)
- Harcigáz → visszafele is fúj a szél → feltalálták a gázálcot is
- Tüzérség –közvetlen irányzást igényel /látni kell a célt/ + drótra rálőve még jobban összegabalyodik, inkább a védőknek kedvez. Kivéve a gyalogsággal mozgó aknavetőket.
- Lovasság –szögesdrót akadálypályán elvérzik, csak alkalmanként használható
- Gyalogság szuronyos puskával, egyszerre 1 lövést tud leadni. Kézigránátja a leghatásosabb

Az utolsó nagyobb eu-i háború 1871 ben volt, (40 év) a vezérkar egyik oldalon sem volt az új típusú hadviselésre felkészülve -> hatalmas veszteségek MINDKÉT oldalon

Hadigazdálkodás (hátszágoktól is függött a kimenetel)→ Gyengébb gazdaságok kimerültek, ellátás romlott, emberek nyomorogtak

Elsőként Oroszország omlott össze, részvételük 1917. Februári forradalom miatt csökkent

Antant blokádnál tartotta a Központi Hatalmakat → Ø világkereskedelem, NO nem jutott nyersanyaghoz

Anglia USA és saját gyarmatairól korlátlan utánpótlást szerezhetett → megakadályozására német tengeralattjárókat vetettek be (U-hajó)

USA hitelre szállította az utánpótlást az Antantnak→ USA érdekeltté vált az Antant győzelmében

→1917 áprilisában USA belépett a háborúba (indok: Lusitania)

- NO döntést akar kicsikarni a nyugati fronton→Párizst támadják, de Antant + USA megállítja → Antant anyagi és emberfölénnyel rendelkezik
- ősz / a központi hatalmak fegyverszünetet kértek → Elismerték, hogy elvesztették a háborút Erőviszonyok:
- A központi hatalmak

előnyei: összefüggő terület könnyebb csapatmozgatás, élelmezés, fegyverszállítás,
hátrányai: nincs elég nyersanyag elhúzódozó háború esetére; kétfrontos háború. □

- Az antanthatalmak

előnyei: gyarmatbirodalmak nyersanyagbázis; felhalmozott fegyverkészlet, □

hátrányai: gyors, nagy erejű támadással legyőzhetők, mert szárazföldi csapataik gyengébbek.

A villámháborús terv elbukott, a háború a gazdaságok háborújává változott, a központi hatalmak alulmaradtak.

A NEMZETISZOCIALISTA NÉMETORSZÁG

Időben a két világháború közti időszak, kezdete az 1920-as, kiteljesedése a 1930-as évek, vége 1945.

A náci ideológia kialakulásának előzményei, háttere:

- versailles-i béke és az azt követő gazdasági-politikai válság, munkanélküli és helyüket nem találó frontról hazatért katonák szélsőjobboldali szervezetekbe tömörültek (erős, igazságos hatalmat!)

- A nemzetiszocialista (náci) mozgalom az 1919-ben alakult és a 20-as években csak egyike volt még a számos szélsőjobboldali szervezetnek.

NSDAP (=Nemzeti Szocialista Német Munkáspárt -alapítók: Hermann Göring, Joseph Goebbels, Rudolf Hess, Ernst Röhm) **jellemzői**

- **führer-elv**: a párt élén egy teljhatalmú vezető áll,

- **militáns jelleg** és szigorú hierarchia jellemzi (fegyveres osztagok- SA, SS)+ erős **jelképek** (karlendítés, horogkereszt)

- ideológiáját **szociális és nemzeti demagógia** jellemezte: földosztást, munkát, a tőke megfélemezését, ígért és harcot, a németeket ért háborús sérelmek orvoslására.

Adolf Hitler 1921-ben lett vezetője az NSDAP-nak -> 1923- bajor sörpuccs- sikertelen náci hatalomátvételi kísérlet-> börtön (Mein Kampf)

Hitler fő művében (MeinKampf) fejtette ki ideológiáját:

a.) **Fajelmélet**: van egy **magasabb rendű faj (árja)**, ez hivatott uralkodni az alacsonyabb rendű fajok felett. (Másodrendű fajok a németekkel rokon népek, szolganépek: szlávok, magyarok, kiirtandó fajok: zsidók, cigányok, homoszexuálisok, fogyatékosok, mozgássérültek)-> összekapcsolódott az **antiszemitizmussal** (a világot fenyegető zsidóság ellen való fellépés) és **szociáldarvinizmussal** (az erősebb életben marad, a gyengébb elpusztul)

b.) **élettér elmélet** (Lebensraum): magába foglalta az **európai németek egyesítését(pángermán)**, Nagynémet Birodalom létrehozását, **keleti terjeszkedést**, és **végső célja a Német Világbirodalom megteremtése.**

c) **antibolsevista** (komm. ellenes), **antiliberális** (demokr. ellenes)

Hatalmának bázisa:

-**munkásság, parasztság, kispolgárság és a hadsereg + erőszak**(félkatonai alakulatok): az ellenfelek megfélemlítésének módszerével is (SA rohamosztigosok, majd SS). Párton

kívüli és belüli tisztogatások, **SS (rohamosztag)** és a **Gestapó**ra (politikai titkos rendőrség), pártok, szervezetek, diákközösségek betiltása, koncentrációs táborok létrehozása, ellenzéki újságok betiltása,

Felhasználta a **tömeglélektant** ->propaganda:

monumentális felvonulások, tömeggyűlések, plakátok és a sajtó, emellett új technikákat pl. film (1936-os olimpia, Az akarat diadala) rádió és a művészetet (zene, színház), könyvek (könyvégetés), oktatási anyagokat (pl. képregény, Rohamozó magazin), az iskolát, ifjúsági szervezeteket (Hitlerjugend)

A hatalomra megragadása:

- **1929-világ gazdasági válság hatása -> 1931: Harzburgi Front= bank és nagytőkések+ nagybirtokosok megnyerése->nőtt a pártlétszám**

- 1932- választások: **Hitler koalíciós kormányt** alakít-> **1933. jan. 30.** Hindenburg köztársasági elnök kinevezte **kancellárrá** (kormányfővé)

->**Hitler fokozatosan számolta fel az alkotmányosságot, a felhatalmazási törvény révén rendeletekkel kormányozott, a törvényhozás teljes kizárásával**

A totális diktatúra kiépítése:

- **1933- a Reichstag felgyújtása**- kommunisták eltávolítása -> **felhatalmazási törvény, pártok, szakszerv. betiltása+ sajtószab. gyűlekezés és véleményszab. tilt.**

- **1934 –a hosszú kések éjszakája:** pártbeli ellenfelekkel (SA- Röhm) való leszámolás

- Hindenburg halála után (1934)-> H. az **államfői hatalmat megszerezte= Führer (vezér)**

- **1935- új gazdaságpolitika (Neuer Plan): állami beavatkozás, munkanélküliség felszámolása, önellátásra berendezkedés**-> a fegyverkezés beindítása és az infrastruktúra fejlesztése, takarékoság=bérbefagyasztás, stabil márka, nagyarányú állami megrendelések (autópálya, közmunkák)szabályozott-irányított termelés, munkanélküliség csökkenése, autógyártás (Volkswagen), hadsereg növekedése, modern iparágak fejlesztése, kényszerkartzellezési törv.->

-> **az összipari termelés 1928-1938 között 107%-kal emelkedett!**

Antiszemitizmus:

- **1935- nürnbergi törvények** – zsidók jogfosztása (állampolgárság, vagyon)

- **1938- kristályéjszaka** – zsidóság elleni támadás (üzletek, zsinagógák felgyújtása)

- koncentrációs táborok (Dachau, Auschwitz)

- egyház ellenállását letöri (börtön)

Hitler külpolitikája: teljesítési politika helyett európai vezető szerep, pángermán birodalom, reváns=háború

- **1933 kilépés a Népszövetségből+fegyverkezés** (légierő, hadiflotta növelése), **ált. hadkötelezettség**
- **1934 megnemztámadási szerződés Lengyelo.-gal**
- **1935 flottaegyezmény Angliával + Saar-vidék visszacsatolása** (népszavazás)
- **1936 Rajna- vidék remilitarizálása**
- **1936 Berlin-Róma- tengely +1936 No. és Japán – antikomintern paktum->Olaszo. csatlakozik**
- **1938. már. 13.- Anschluss-** Ausztia bekebelezése + **müncheni konf.: Szudéta-vidék megszerzése**
- 1936-39 Spanyol polgárháború támogatása
- **1939- Cseh- és Morvaország protektorátus** alá vétele, Memel-vidékre való bevonulás (Litvánia)
- **1939 Molotov-Ribbentrop paktum** – megnemztámadási szerződés Oroszo.-gal (titkos záradék- Európa felosztása)
- **1939. 09. 01.- Lengyelo. megtámadása= a II. vh kezdete**

A SZOVJET-AMERIKAI SZEMBENÁLLÁS, A KÉT VILÁGREND JELLEMZŐI A HIDEGHÁBORÚBAN

1945 után – **kétpólusúvá válik a világ= két szuperhatalom** jelenik meg: USA és a SZU

A legyőzött országok elvesztették szuverenitásukat, a győztesek (volt nagyhatalmak) meggyengülnek->

két nagyhatalom érdekszférájába kerülnek -> **bipoláris világrend**

Az USA politikai jellemzői: parlamentáris demokrácia, többpártrendszer, politikai váltógazdaság (demokrata-republikánus),

Gazdasági jellemzők: kapitalizmus, piacgazdaság, Közös Piac, jól működő gazdaság, a világ ipari

termelésének a felét adja, nemzetközi kölcsönök és segélyek

Katonailag: 1949-NATO, erős, modern katonaság

Életmód: gyors életszínvonal emelkedés, politikai és szabadságjogok, jóléti állam

A Szovjetunió jellemzői: legnagyobb szárazföldi haderő, területnövekedés a II. vh. után+ Kelet-Eu- befolyás alá-> szovjetizálás

ESEMÉNYEK:

1945 jún. 26. ENSZ létrejötte béke, biztonság fenntartása, emberi jogok biztosítása

1946 Churchill Fultoni beszéd: vasfüggöny; a SZU előretörését meg kell fékezni

1946 Marshall segély = Európai Újjáépítési Program (1947-52): segíteni a ny-i gazd. talpraállását, biztosítani az USA piacát, anyagi támogatást a demokráciát vállaló országoknak
→USA kezdetben nem számolt azzal, hogy SZU katonai erejét birodalom növelésére használja → USA együtt akart működni Sztálinnal – Sztálin visszautasítja és megtiltja a szovjet érdekövezetnek a segély felvételét!

1947 Truman-elv: demokratikus<->diktatórikus államformák; **feltartóztatási politika**, a dem. országokat támogatni-> **1947 SZU Kominform létrehozásával + a Zsdanov-elvvel** (két tábor: imperialista= háborús , antiimperialista=béketábor) válaszolt+ szovjetizálás (1946-49 közt)- >

HIDEGHÁBORÚ (Walter Lippmann am. publicista 1947): **1947-89** a két superhatalom világhatalomra törekvése; tartós szembenállása, fegyverkezési verseny, fenyegetés-ideológiai propagandaháború, elhidegült diplomácia,de közvetlen fegyveres összecsapásra nem kerül sor (pl. kubai rakétaválság)

1949

- a ny-i (demokratikus, kapitalista) országok megalakították a **katonai szervezetüket -NATO**
- **a szocialista országok gazdasági együttműködésük szervezetéül a KGST-t hozták létre** (szocialista „közös piac”)

Forróháborús időszak: helyi háborúk vannak, a harcoló felek mögött a nagyhatalmak húzódnak meg pl.

A német-kérdés:

Ny: bizónia, trizónia,, 1948 valutareform-> szovjet területeken is kelet-n. márka

->**48-49 ny-berlini blokád;**

1949 NSZK, NDK megalakulása

Korea: 1948 kettéválás; 1950-53 USA - Dél (demokrácia) SZU - Észak (kommunizmus)
USA az ENSZ-felhatalmazásával visszaszorította - elfoglalták Északot - Kína önkéntesként belépett demarkációs vonalra szorította vissza őket - béke Ø csak fegyverszünet ('53 óta)

Közel-Kelet: francia és angol ellenőrzés alatt; **arab ↔ izraeli** – a zsidó bevándorlás nem tetszett az araboknak →ENSZ 2 részre osztotta→ (arab ↔ zsidó) arabok támadtak és vereséget szenvedtek. USA Izraelt támogatta pénzügyileg és katonailag

Egyiptomot SZU támogatta - →Izrael megtámadta (fr. És angol. Szöv.)→**Szuezi konfliktus (1956), lengyelo-i felkelés, magyar forrad. leverése**

Szembenállás és enyhülés:

-1953 -Sztálin halála, **Ny. HRUSCSOV(1953-64):** új politikai irány - sztálinizmus kritikája (személyi kultusz, büntetőtáborok) de alapelvek maradtak (szoc. építése)

- a Nyugathoz való közeledés: **rendeződött a kapcsolat TITÓval** (jugoszláv vezető)
>egyenjóság, DE: **1953 NDK** -> tankokkal leverik a kommunista ellenes felkelést; 1961 berlini fal

1955 NSZK felvették a NATO-ba+ osztrák államszerződés→ SZU válasza **Varsói szerződés 1955**

1959 **Kubai** forradalom→SZU felkarolta a FIDEL CASTRO ellen fellépőket→kommunista jelleg -**1962 rakétaválság**->Kennedy és Hruscsov utolsó pillanatban kompromisszumot kötött → USA nem támad

SZU↔Kína: Mao Ce-tung nem akarta, hogy Kína alá legyen rendelve SZU-nak+ kitartott a sztálinizmus mellett→Fegyveres összecsapások szovjet-kínai határon →USA közeledett Kínához →SZU egyezkedni kényszerült →Hruscsovot félreállították

L. BREZSNYEV (1964-82): konzervatívabb politika (érdekszférából való kivonást nem tűrte) → Brezsnyev –doktrina- > korlátozott szuverenitás - Interkontinentális rakéta → Kilátástalanná tette bármelyik fél győzelmét →fegyverkorlátozási tárgyalások (maximálták a rakétákat) SALT I. (1972)

Enyhülési folyamat csúcspontja: Helsinki értekezlet 1975: résztvevők leszerelése, környezetvédelem és emberi jogok tiszteletben tartása

Németország: NSZK KONRAD ADENAUER kancellár →német és nyugat megbékélése

új keleti politika – reálpolitika - WILLY BRANDT (német szocdem vezető) - német-szovjet - német- lengyel szerződés (1970) ->elismerték az új német határokat, rendezték a STATUS QUO alapján a német állam viszonyát - 1973-ban ENSZ tag lett

80- as évek olajárrobbanása mindkét nagyhatalmat sújtja, de a szovjetek a gazdaság fejlesztése helyett a hadseregbe költötték a pénzt -> 90 –es évekre széthullott a SZU -> a kétpólusú világ és ezzel a hidegháború megszűnt ->(Az USA nem sokáig élvezhette egyedüli szuperhatalmi helyzetét -Kína)

I. (SZENT) ISTVÁN ÁLLAMSZERVEZŐ TEVÉKENYSÉGE

A magyar állam megalapítója, kereszténység bevezetője Magyarországon. Géza fejedelemsége:

Külpolitika:

- Bizánc támadni akart
- NRCS támadni akart
- Ezek elkerülése a cél, de úgy, hogy M.O. ne legyen egyik vazallusa sem (maradjon önálló) Kereszténység felvétele:

Rómaid vagy Görögöt? Nyugati típusú (rómaid) választottak.

973 quedlinburgi gyűlés - Hittérítő papokat és békét kért I. Ottótól, meg is kapta. Leverte a törzsi előkelőket és kiszorította őket a fejedelmi tanácsból.

Szent István (Vajk):

1. fejedelemsége: 997-1000

- Primogenitura (elsőszülött örököl Ny-i feudális szokás)
- Szeniorátus (legidősebb örököl a családból – ősi rend)

Ez alapján lett István Géza utódja. Szeniorátus szerint Koppány lett volna, de NEM. Német lovagok segítségével leverte Koppányt.

0. Koronázása:

- Korona kérése (korona az önálló és egyenrangú uralkodó szimbóluma):
- Német-római császárságtól, vagy a pápától?
- A pápától kért (II. Szilvesztertől)= elismerte Istvánt királynak, így elkerülte a németektől való függést.
- A koronázás a mainzi szertartás szerint zajlott, vagyis egyházi ügyekben is szabad kezet kapott. Megkezdődött az ország egyesítése, amit két főúr akadályoz:
- Erdélyi Gyula
- Marosvidéki Ajtony
- Legyőzte őket, → megkezdődik az államszervezet kiépítése.

0. Közigazgatási intézkedései:

- A király kezében összpontosult minden hatalom, és a földek 90%-a.
- Birtokrendszer: Megszüntette a korábbi nagycsaládi birtoklást és meghonosította a földmagántulajdont. A nemzetségi birtokok örökölhetőek voltak. A későbbi adománybirtokok csak egyenes ágon voltak örökíthetőek, amennyiben ez nem volt lehetséges, visszaszállt a királyra. A földbirtokoknak három típusát különböztethetjük meg: egyházi birtokok, a világi birtokok és a királyi birtokok.
- Vármegyét hozott létre: Katonai és közigazgatási feladatot látott el.
- Ispán: vmegye élén állt, akit a várnép tartott el, + bírói szerepe is volt.
- A korszakban a király állandóan vándorolt a kíséretével, „házzról-házra” ahol el kellett látni a kíséretével együtt. (az adót természetbeni juttatással kapta és a nagy részét felélte)
- A kezdeti központ Esztergom volt, ez 1018-ra megváltozott a Jeruzsálemi zarándokút megnyitásával Fehérvár lett a központ. Itt építették a koronázási templomot és itt tartották a törvénylátó napokat.
- 2 törvénykönyve: melynek fő témája a keresztény vallásgyakorlat biztosítása, illetve magántulajdon védelme, tiltotta az önbíráskodást, sok bűn büntetését átengedte az egyháznak

- A gazdasági ügyekkel a kincstár (*camara* vagy *fiscus*) foglalkozott. Minden jövedelmet idehordtak, ami a királyság fenntartását szolgálta.
- Adózás: Az adókat legnagyobb részét természetben fizették. Másfajta jövedelmei is voltak az uralkodónak: vámok (folyami-, rév-, vásár-, híd-, határvámok), áruk kivitele (só, ló, ökör, ezüst), sómonopólium, pénzverés, ezüstmányászat és bírságok. Emellett volt állami adó is, melyet vagy füstpénznek neveztek, vagy „szabad dénár”-nak.
- Pénz: A pénzforgalomhoz természetesen szükséges volt a pénzverés. István már koronázására veretett pénzt. Rendszeres pénzverés 1020 után kezdődött. Mindkét oldalán kereszt volt, Stephanus Rex (István király), illetve Regia Civitas (királyi város) feliratokkal. A pénz finom ezüsből készült. A magyar király pénzverőhelye kezdetől fogva Esztergom volt.

0. Egyházszerkezet:

- kereszténység megalapítója Mo-on
- önálló 10 püspökség, 2 érsekség (kalocsai, Esztergomi)
- a püspökségek (veszprémi, győri, pécsi, egri, váci, csanádi, bihari és erdélyi) a pápa alá tartozott
- A hittérítést külföldi papok végezték
- az egyház fennmaradását hatalmas birtokok adományozásával biztosította.
- a falvakat kötelezte templomépítésre (10 falu 1 templom)
- Tized (dézma): a jobbágy terményének egy tizedét az egyháznak kellett adni
- Szerzetesrendek: Bencéseket betelepítette: Pannonhalmi apátságba
- Apátságok: Pannonhalmán, Veszprémvölgyben, Pécsváradon, Zalaváron és Bakonybélben

0. Külpolitika:

- Apja békepolitikáját folytatta, + német befolyást kivédte (az új császár nem rokona)
- kiegyensúlyozott külkapcsolatokra törekedett, békepolitikát folytatott.
- A Német-Római Császársággal kezdetben jó volt a viszony (II. Henrik István sógora),
- II. Konrád azonban 1030-ban betört az országba. A támadást István visszaverte, majd 1031-ben békét kötött Konráddal. A
- Bizánci Birodalommal kezdetben feszült volt a viszony, majd 1018 után Magyarország szövetségesé lett. (Imre herceg bizánci hercegnőt vett feleségül.)
- István békepolitikájának legnagyobb eredménye az 1019-ben megnyíló új zarándokút Jeruzsálembé. Ez az út bekapcsolta hazánkat a nemzetközi kereskedelmi és kulturális vérkeringésbe.

0. Utódlása:

- Fia: Imre herceg – vadászbalesetben meghal
-

Magyarország újranevesülése és újranevesítése

https://www.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_10_nat2020/lecke_04_013

A KIRÁLYI HATALOM, JÖVEDELMEK ÉS KIADÁSOK I. (SZENT) ISTVÁN,

I. KÁROLY ÉS I. MÁTYÁS URALKODÁSA ALATT

Szent István, Károly Róbert és Mátyás király uralkodásának ideje a feudalizmus korszakához fűződik. A feudalizmus, olyan társadalmi, jogi, gazdasági és politikai berendezkedés, amely a földtulajdonnal (feudum) járó járadékok rendszerére épül. A feudalizmusra az a legjellemzőbb, hogy nem a földek tényleges birtoklása, hanem kizárólag a hozzá tartozó járadékok birtoklása a hatalom alapja.

Szent István (Árpád-kor)

- a magyar fejedelmi birtokrendszer átalakítása (vérségi kötelékeken nyugvó földközösség-feudalizmus)
- A földek nagy része királyi birtok (90%) lett, amelyekből adományokat és ezen felül tisztségeket (ispánságokat) juttatott híveinek. Ezzel magához tudta kapcsolni őket, mert a tisztségeket épp ilyen könnyen el is lehetett veszíteni, így kialakult egy modernebb, területi alapon megszervezett rendszer.
- Uralmának bázisa: vármegyerendszer, ez különböző tulajdonú (királyi, egyházi, magán) földterületek.

Vezetőjét - az ispánt - a király nevezte ki. Feladatai: bíraskodás a megyéjében, a királyi jövedelmek, szabadok dénárjai, vámok beszedése, aminek az 1/3-a őt illette meg.

- A társadalomra az önellátó gazdálkodás jellemző!

<i>István</i>			
Állandó jövedelem	Pénz és termény	Szabadok dénárja	Ajándék
-királyi uradalmak,	(Uralkodói jogok révén)		
-vadászterület	- pénzverés haszna		
-fémbányászat,	- bírságból való részesedés		
sófejtés haszna	- uratlan, kóbor jószág vám		
-várbirtokok jöv. 2/3-a	- só és ló kereskedelem		

Pénzbeli bevételei:

-nem jelentősek (királyi háztartással egybeolvadt államháztartás)

-az udvari és várgazdaságokból befolyó domaniális, földesúri jövedelmek

- regálejővedelmek: a pénzverési haszon, vásárpénz, vám, rév, hídvám és a „szabad dénár” néven ismert fejadó.
- pénzverés egyike volt a keresztény királyok legfontosabb felségjogának. Esztergomban, pénzverőműhely, Regensburgból hívott bajor és olasz pénzverőmunkásokkal, a Karoling-pénzrendszer alapján, egyik lapon *Stephanus rex*, a másikon *Regia Civitas* felirattal ezüstpénzt veretett.

-bizánci aranypénzzel és a régi terménypénzekkel – tinóval, állatbőrrel, prémekkel – bonyolították le üzleteiket. Maga a király is tinóban és aranypénzben szabta ki a törvényes díjakat.

-A királyi vásárhelyen kereskedő árusokat és vevőket a vásártartás felségjoga alapján adóztatták meg.

-A vám, rév és hídvám szedése a gazdátlan föld regáléjával rokon útgéle alapján történt, melynek értelmében a fő közlekedési útvonalak tulajdona a királyt illette.

-A katonai szolgálattal nem tartozó szabad telepesek, vendégek fejadóját, a „szabadságért” fizetett dénárokat az idegenvédelmi felségjog alapján szedték. Ezen alapult a zsidóadó is.

- a törvénykezési felségjog alapján a bírságok, díjak.

-A pénzverési díjat a pénzverés költségeinek megtérítése fejében, a vásárpénzt a királyi földön átengedett vásárhely használatáért, a vámokat az utak, hidak, átkelő-alkalmatlanságok fenntartási költségeire, az idegenek fejadóját a szabadságot biztosító királyi védelemért fizették.

Károly Róbert (Anjou-kor)

Az Árpád-ház kihalása után 1301. és 1308. között interregnum alakult ki Magyarországon. A megüresedett trónért az Árpádok leányági trónkövetelői jelentkeztek. A jelentkezők között volt Caroberto, azaz Károly Róbert, aki nem számíthatott túl nagytámogatottságra itthon, azonban a pápa és néhány főúr őt támogatta. A tartományurak egy részét fegyveres erővel győzte le, míg egyes családokat nemesi rangra emelt, s hűségüket földbirtokok adományozásával honorálta.

Bevételei:

- birtokokból származó bevételek: Honorbirtok: A király hatalmának alapját a tartományuraktól visszavett királyi várak képezték (az ország 150-200 várának fele). Ezeket a várbirtokokat az új bárók irányították. A birtokból befolyt jövedelmek őket illették, de maga a birtok nem örök-, hanem honorbirtok (szolgálati birtok) volt. A honort a király bármikor visszavehette, így akadályozta meg, hogy a bárók túlságosan megerősödjenek.
- Regáléjővedelmek: A birtokadományozások jövedelmekieséssel jártak, és ezt pótolandó, Károly Róbert a királyi jogon szerzett jövedelmekre támaszkodott (regáléjővedelmek = ius regula): adók, vámok, monopóliumok. Ezek rendszerét átalakította, gazdasági szakembere: Nekcsei Demeter által, aki az országos tárnokmester volt. A városok igazgatását a tárnokmester irányította. Gazdasági reformjait pedig úgy irányította, hogy hazánk adottságait kihasználja.

1. Urbura: földesúrnak nem volt érdeke a bányák megnyitása, mert a király azonnal elvette tőlük. Mo legfőbb előnye a jelentős nemesfém készlet volt. (Körmöcbánya: arany-, Selmecbánya: ezüst-, Besztercebánya: rézbányászati központok voltak, Erdély sóbányákban volt gazdag). Bányabér: A reform érdekében K. R. az urbura (bányajövedelem) egyharmadát átengedte a nagybirtokosnak, ezzel megszüntette a rá vonatkozó királyi monopóliumokat.

2. Kamara haszna:

- a nemesfémeket pénzzé csak a királyi kamaráknál lehetett beváltani.
- kötelező pénzbeváltás kincstári haszna + a veretlen aranyat és ezüstöt kivonták a kereskedelmi forgalomból. Országszerte 10 ilyen kamaraispánságot hozott létre.

2. Pénze:

- kamarák jó minőségű pénzveréssel is foglalkoztak
- A legmagasabb szintű pénz az aranyforint: Florentinus, amit a firenzei fiorino mintájára 23,5 karátos aranyból vertek 1325-től. Váltópénze: garas (ezüst), dénár (ezüst-réz))

2. Kapuadó:

- jobbágy portánként, telekként szedték
- minden olyan jobbágytelek után fizetni kellett, amelynek a kapuján egy megrakott szénásszekér át tudott haladni = az első állami egyenesadó Magyarországon

2. Harmincad vámot :

- külkereskedelmi vám - főútvonalakon szedték
- harmincad-helyeken a behozott és kivitt áruk értékének 1 %-át, majd 3,33 %-át fölözte le a kincstár.

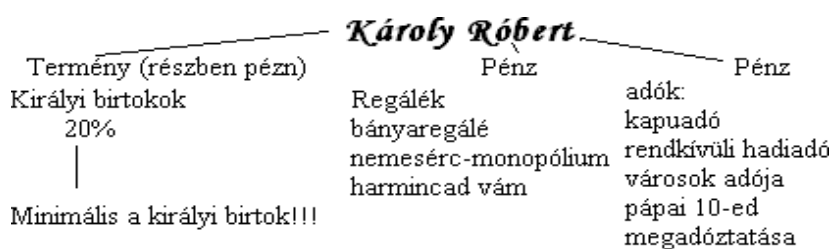
2. Egyházi adó: A pápák Avignoni fogságát (1309-1377) is kihasználta: a pápai adó egyharmadát visszafogta.

3. Cenzus: A királyi városok adója a cenzus volt

4. Kiváltságos népek befizetései

1335. Visegrádi királytalálkozó (Cseh-Lengyel-Magyar):

- III. Kázmér (lengyel), Luxemburgi János (cseh) és Károly Róbert,
- új kereskedelmi útvonal kialakításában egyeztek meg Brünón és Krakkón keresztül,
- elkerülték Bécset, annak magas árumegállító joga miatt

VIRÁGZÓ KÖZÉPKORI ÁLLAMGAZDASÁG!!!!

Mátyás Király (1458-1490)

A király éves jövedelme kb. 500-700.000 arany volt. Ez a jövedelem megközelítette a nyugat-európai uralkodókét, de a szultán jövedelmének csak a harmadát ért el (belső szerkezet fejletlenebb volt) Elődei és utódaihoz képest dupla annyi pénzt halmozott fel. Gazdaságpolitikája gátolta a fejlődést. A gazdasági reformok azonban csak 1467-ben kezdődtek.

Királyi jövedelem 3 helyről származott

1. a rendes beviteli forrásokból: Sóbányászat, Ércbányászat, Vámjövedelem, Adójövedelem
 2. A rendkívüli beviteli forrásokból: Rendkívüli hadiadó, Birtok elidegenítés, Elzálogosítás
 3. Koronabirtoki jövedelem: Várak, Földterületek jövedelmei
-
- Füstadó: A bevételek legnagyobb részét továbbra is a jobbágyok adója fedezte. (jobbágyok túladóztatása) Így már nem telkenként, hanem házanként kellett adózniuk a jobbágyoknak, így nem lehetett azzal „trükközni” úgy, hogy több ház épült egy területre. Hogy a bevételeket jobban fokozza, az egytelkes nemeseknek a füstadó 50%-át ki kellett fizetni.
 - Rendkívüli hadiadó: a török veszélyre hivatkozva az uralkodó évente többször beszédetett. Évi 1 aranyforint. (akár évente 2* is)
 - Kiegészítő bevételi források: Továbbra is fontos marad a regálé.
 - Harmincad vám helyett koronavám
 - Pénzverés monopóliuma adónemek megváltoztatása mögött a mentesség felszámolása volt a cél.
 - regálé jövedelmei pl.: só és marhakereskedelem
 - szabad királyi városok adója
 - Állandó értékű ezüstpénzt veretett - nem kell évente beváltani ezeket (Kincstár elesett az évenkénti pénzváltási nyereségtől)
 - A szászoktól, az erdélyi románoktól, (ötvenedadó: minden 50. juh) a királyi városoktól adót szedett ezeket az említett népcsoportok egy összegben fizethették

ERDÉLY SAJÁTOS ETNIKAI ÉS VALLÁSI HELYZETE

0. Erdélyi Fejedelemség létrejötte:

- A mohácsi csata után, a székesfehérvári országgyűlés nov. 10-én (az 1505-ös rákosi végzésre hivatkozva) a leggazdagabb főurat, Szapolyai Jánost (1526-1540) választotta királlyá. A Habsburg-párti nagybirtokosok dec. 17-én Pozsonyban Habsburg (I.) Ferdinándot (1526-1564) emelték a trónra. 1529-re Ferdinánd kezében volt Esztergom kivételével az egész Észak-Dunántúl, másutt viszont I. János maradt az úr. Az ország két részre szakadt.
- 1538-ban Ferdinánd és Szapolyai Váradon békét kötöttek. Megállapodtak abban, hogy Szapolyai halála után az egész ország Ferdinándé. I. János közben feleségül vette Jagelló Izabella lengyel királylányt. Egy évre rá fia született (János Zsigmond). 1540 nyarán meghalt I. János, a kéthetes II. Jánost gyámja, Fráter György vezetésével királlyá koronázták.
- 1541-ben I. Ferdinánd csapatai élén Mo-ra érkezett, hogy a váradi megállapodás szerint egyedül vegye kezébe a hatalmat. Fráter György a török támogatását kérte. A szultán serege vereséget mért a németekre, majd Budára érkezett, ahol a "várnézőbe" induló janicsárok kardcsapás nélkül szállták meg a várat (1541. augusztus 29.). A szultán a Duna menti területet birodalma részévé tette (gyalui egyezmény). Elrendelte, hogy Izabella királyné fiával, II. Jánossal és Fráter Györggyel Lippára költözzék. Évi 10 ezer aranyforint adó fejében a Tiszántúl és Erdély fölött rendelkezhetnek. A Felvidék, a Dunántúl nyugati része, Horvátország és Szlavónia a Habsburgok kezén maradt. Magyarország három részre szakadt.
- A XVI. század második felében kialakult az Erdélyi Fejedelemség, létrehozása Fráter György nevéhez fűződik. A barát élete végéig azon fáradozott, hogy Erdélyt és a Királyi Magyarországot egyesítse, s így űzze ki a törököt az országból.
- Erdély uralkodója névlegesen János Zsigmond volt, de a politikai irányítást Fráter György tartotta a kezében. Az egész országrész pedig a szultán hűbértartókat képezte. Ezzel együtt járt, hogy külpolitikáját a Porta irányította, de a belső ügyek intézésében önálló maradt. 1551-ben György barát, aki egyesítési terveiről nem mondott le, megfelelő kárpótlás fejében lemondatta a trónról, Izabellát és II. Jánost és Habsburg katonaságot hívott Erdélybe.
- 1551 szeptemberében I. Ferdinánd erdélyi vajda címmel ruházta fel Fráter Györgyöt. A török nyomban támadásba lendült. A németek nem bíztak György barát hűségében, ezért Ferdinánd csapatainak vezére, Castaldo (december 17-én) alvinci kastélyában meggyilkoltatta. A császári sereg ezután sem tudta megtatarni Erdélyt. A sok áldozatot kívánó harc után a rendek visszahívták Izabellát és János Zsigmondot.
- 1556-ban I. Szulejmán elismerte János Zsigmondot Magyarország és Erdély királyának.

0. Erdély földrajzi helyzete

- Földrajzi szempontból a Kárpátok hegyvonulatai határolják, gazdag nemesfém, vasérc és sóbányákban. Ezen kívül folyókban és erdőkben is bővelkedik.
- A fejedelemséget keletről és délről a két román fejedelemség Moldva és Havasföld határolja.
- Élén a király által kinevezett vajda áll a XII. századtól.
- A térség nem esett a török terjeszkedés irányába, nincs török megszállás, helyette laza függés, Erdély az Oszmán Birodalom hűbérese. (Moldva, Havasföld szintén, de náluk a török beleszól a belpolitikába is)

0. Államiság jellemzői:

- Három rendi nemzet rendelkezett kiváltsággal:
- Magyar nemesség
- Székely előkelők
- Szász előkelők
- Együttműködésüket a kápolnai unió (1437) szabályozta.
- Területi alapon is elkülönülés: székelyek kelten, szászok a déli részeken éltek. Közigazgatási egységeik székelyek és szászok területein a székek, a magyarok lakta területeken a vármegyék.
- 0. **Erdély etnikai eloszlása:** Magyar, Székely, Szász, Román, Cigány, Örmény, Zsidó, Görög, Szerb

- Magyar: Sokáig az erdélyi etnikum közel felét a magyarság alkotta. Nagyrészt Észak és Nyugat Erdélyi területeken voltak jelen. Magyarország többi részéhez hasonlóan vármegyékben éltek, társadalmuk nemesekből, jobbágyságból és csekély létszámú polgárságból állt. Vezetőjük az ispán volt.
- Székely: A székelyek elsősorban Erdély keleti részén telepedtek le. Bár magyar nyelven beszéltek, de teljesen más közigazgatási rendszerrel és társadalommal rendelkeztek, mint a magyarok. Nem számítottak jobbágyoknak, nem volt földesuruk, hanem katonai szolgálattal tartoztak a királynak, majd a fejedelemnek (határt védték). A XVI. században kezdődik meg a székely katonák lesüllyedése, lassan jobbágyként tekintik őket, ez ellen többször próbáltak meg sikertelenül lázadni. Teljesen más közigazgatással rendelkeztek, mint a magyarok „Szék”-ben éltek, kollektív (testületileg) nemességnek számítanak. Három osztályra oszlottak. De nem születés, hanem vagyon szerint.

- Szász: A szászok ősei még az Árpád-korban érkeztek Magyarországra. II. Andrástól kollektív kiváltságot kaptak, nevezetesen azt, hogy saját vezetőt választhattak. Vezetőjük Nagyszeben város polgármestere volt, ő viselte a szász grófi tisztséget. Ő bírászkodhatott a szászok felett. Adót (földbért) egy összegben kellett a királynak fizetni (később a fejedelemnek). Városokban élnek, német anyanyelvűek és általában iparral és kereskedelemmel foglalkoztak. Szász székekben éltek.
- Románok: Egyre nagyobb számban éltek Erdélyben a folyamatos bevándorlás miatt. Az erdélyi földbirtokosok kénytelenek voltak románokat betelepíteni, mert azok hajlandóak voltak megművelni a földet. A románok a szomszédos román fejedelemségekből (Moldva, Havasföld) áramlottak, vándoroltak át egyre nagyobb számban Erdély területére. Elsősorban hegyi pásztorkodással foglalkoztak, később letelepednek és jobbágyként dolgoznak és adóznak a földesúrnak. Pásztoroknak a külön adója volt az ötvened, amit a juhnyájuk után kellett fizetniük a fejedelemnek.

0. vallás:

Erdélyben minden etnikumnak saját vallása van.

Magyar: Kálvinista (magyarországi központja Debrecen volt, közel van erdélyhez, Kálvinista Rómának is nevezik) Méliusz Juhász Péter: „Bűneiért bünteti Isten a magyar népet”.
→büntetésnek fogják fel a török megjelenését) → gyorsan terjedt a reformáció. Az 1550-es években terjedt el Erdély magyar lakói között. Heltai Gáspár nevéhez köthető. Ő fordította le a Bibliát, de a kiadásból kihagyott néhány ószövetségi könyvet.

Székely: csökönyösek, katolikus maradt.

Szász: evangélikus „öt városi hitvallás” + a felvidék is ilyen volt

Románok: ortodox (keleti keresztény) még csak szivárognak, török elől menekül. Az ortodox, keleti kereszténység csak megtúrt vallásnak számított.

Fordulópontok:

1568- tordai egy.: vallásszabadság: 4 bevett vallás szabad gyakorlása: Katolikus, evangélikus + kálvinista+ unitárius (szent háromság tagadó)

- A vallásszabadság oka, hogy maga a fejedelem is egy Európában üldözött felekezethez tartozott (Unitárius, alapítója Servet Mihály, legnevesebb magyar képviselője Dávid Ferenc, jelmondata: „Egy az Isten”).
- A reformáció hatására kibontakozott az anyanyelvűség, megindult a könyvnyomtatás.

Károli Biblia kiadása. Létrejött a debreceni református kollégium. Idehaza nem volt egyetem, ezért külföldre jártak tanulni (elsősorban a Wittenbergeri egyetemre).

0. Közigazgatás:

- Erdély élén a fejedelem áll, de a tisztség betöltéséhez szükséges volt a törökök jóváhagyása is.
- Belpolitikát önállóan folytathatott, de a külpolitikai döntésekhez szintén török beleegyezés kellett.
- Évente adót kellett fizetnie a töröknek (eleinte 10 ezer aranyat később sokszorosa)
- A fejedelem tanácsadó testületeként működött a Fejedelmi Tanács, aminek a tagjait a fejedelem választotta ki. Csak tanácsadási jogköre volt, dönteni nem dönthetett semmiben.
- Írásbeli ügyek intézésére létrehozták a Kancelláriát.
- Erdélynek saját országgyűlése lesz, ami egykamarás, viszont hatalma kisebb, mint a Királyi Magyarországon működő Országgyűlésé.
- Az ország irányításában a fejedelem akarata érvényesül, melynek alapja a nagy földbirtokállomány és a Török Porta támogatása. (Amúgy sincs olyan nagybirtokkal rendelkező főnemesei csoport, amelyik veszélyeztetni tudná a fejedelem hatalmát)
- Az erdélyi országgyűlésen a 3 rendi nemzet képviselői vehetnek részt: a magyar nemesek, a székely és a szász előkelők. A negyedik nemzetnek, a románoknak nincs rendi képviselője.
- Központi város Gyulafehérvár, itt található a fejedelmi udvar is.
- Az országgyűlés különböző városokban ülésezett.
- a fejedelem adóbevételeinek nagy része nem függött a rendek jóváhagyásától, saját birtokáról vagy a regálé jövedelmekből (pl.: vám) származott.
- Hivatalokban a fejedelem familiárisai dolgoztak, ők a fejedelem jóvoltából tölthették be a pozíciójukat.

MÁRIA TERÉZIA ÉS II. JÓZSEF REFORMJAI

A felvilágosult abszolutizmus korát Mo-on 1765-től 1790-ig számítjuk. Az uralkodók rendeletekkel igyekeztek felzárkózni a fejlett nyugathoz (társadalmilag és gazdaságilag). Közigazgatás korszerűsítése, iparpártolás, iskolarendszer, és a közegészségügyet vették célba. Beavatkoztak a jobbágy és a földesúrának viszonyába. Szerették volna eltörölni a kiváltságokat. Abszolutista módon uralkodnak, országgyűlést sem hívnak össze, de a felvilágosodás eszmerendszerét alkalmazzák rendeleteik végrehajtásánál.

1723-ban III. Károly bevezette a Pragmatica Sanciot. Ez meghatározta Ausztria és Mo kapcsolatát. Együtt öröklődött a két ország trónja. Elfogadtatta a rendekkel a nőági örökösödést, mert nem volt fia. Mo-nak meghagyták a belső önállóságot.

Mária Terézia:1740-1780

- II. Frigyes azonnal megtámadta, melynek következtében kitört Osztrák örökösödési háborúban elvesztette Sziléziát, de a trónja megmaradt.
- 1772. Részt vett Lengyelország első felosztásában
- Támaszai: zsoldos, szakképzett hivatalnok
- Gazdasági reformok szükségesek a poroszok miatti fegyverkezéshez.
- Rendeletekkel kormányoz (1764 után nem hívott össze több országgyűlést), de ezeket a felvilágosodás szelleme hatja át (= felvilágosult abszolutizmus: A felvilágosult abszolutizmus a polgári jellegű reformokat bevezető bürokratikus kormányzati rendszer a XVIII. században.)
- 1754- kettős vámrendelet:

→ Birodalmon belül mindenkit megadóztatott. Magyarországon a nemesek nem adóztak, ezért kettős vámrendszert vezetett be (1754) → Egész birodalmát védte a külföldi termékekkel szemben. Osztrák ipart védte a magyar ellen.

→ Magyar mg-ra fejlesztően hat, a Birodalom éléskamrája leszünk

→ merkantilista jellegű gazd.pol.

→ Mo szerepe Mária Terézia szempontjából: Mezőgazdasági termelő, Iparcikk felvevő

- 1767 Jobbágyrendelet:
- Szabályozza az úr-béres viszonyát.
- Majorság arányát meghatározta.
- 52 nap ígás/104 nap gyalogos robotszabályozta a jobbágyi terheket
- Meghatározta az egységes jobbágytelek nagyságát (16-40 hold) és az utána fizetett járadékokat
- Kötelezte a földesurat a terhek beszedésére, de tiltotta a túlkapásokat
- meghatározta a telek tartozékait: belső telek: ház, konyhakert szántó, kaszáló, közös föld: erdő, legelő
- Ratio educationis: 1777

→ Oktatás az állami jólét alapja.

→ állami közoktatás bevezetése: nem mondta ki a tankötelezettséget, de pártolta a népiskolák alapítását, hogy minél több 6 és 12 év közötti gyermek járhaszon iskolába.

→ Állami tanmenet, állami tananyag

→ iskolák építése, tanárok képzése

→ Az országot kilenc tankerületre osztotta, a tankerületek élén a tanfelügyelők álltak.

→ Az alsófokú iskolákban azonos tananyagot és előírásokat tett kötelezővé.

→ A gimnáziumokban a latin mellett kötelezővé tette a természettudományos tárgyak oktatását.

- Nagyszombati egyetemen orvosi + mérnöki kart alapított, iskolai ügyeit az állam irányítja. 6-12 éves gyerekeket elemi ismeretekre taníttatta.
- Teresium: hivatalnokképző iskola
- nemesifjú testőrök képzése
- Egyházat állami kordában óhajtotta tartani: A pápai rendeleteket csak az ő engedélyével volt szabad kihirdetni, az egyházi bíróságok hatáskörét szigorúan egyházi ügyekre korlátozta. A szerzetesrendek külföldön székelő főnökeinek a birodalomba való látogatását megtiltotta, az egyházi ünnepek számát csökkentette. Jezsuita szerzetesrendet feloszlatta.
- Támogatta továbbá az egészségügyet. Elrendelte, hogy gondoskodni kell a szegények, betegek, öregek, és árvák ellátásáról.
- Rá volt utalva a politikusokra, törekedett, hogy a magyar vezetők bizalmát elnyerje.
- Szent Jobbot Magyarországra hozatta.
- Lengyelország felosztása után visszaadta Magyarországnak a zálog városokat.

II. József (1780-90):

Végig szenvedte anyja 40 éves uralkodását. Önféjű, türelmetlen volt ez miatt. Nem tette le a koronázási esküt, ezért lett kalapos király. Így nem kellett betartania a magyar törvényeket. Hitt abban, hogy rendeletekkel meg lehet változtatni az emberek gondolkodását. Ausztriában népszerű volt, de Magyarországon utálták. Híveinek egy szűk kis csoportja is megutálta. Uralkodása során

kb. 6000 rendeletet hozott. Takarékosági intézkedéseket hozott, ennek jegyében 1780-ban lecsökkentette az udvar és a testőrség létszámát.

- Megszüntette a megyerendszert, (hogy háttérbe szorítsa a rendeket)

Helyette tíz kerületet hozott létre. Központok: Nyitra, Besztercebánya, Kassa, Munkács, Nagyvárada, Temesvár, Buda, Pécs, Zágráb, Győr. A kerületek élére biztosokat állított. Megszüntette a főispáni címet is. Az alispán választását pedig ő maga gyakorolta.

- Egyházi rendelkezései: Állam befolyása alá akarta vonni. Feloszlatta a nem tanító, és nem betegápoló szerzetesrendeket. Vagyonukat elkobozta. Beleavatkozott a szertartásrendbe (pl.: milyen hosszú legyen a gyertya, koporsó helyett zsák stb.) Ez a szokások durva megsértése.
- Egyik legfontosabb rendelete az 1781-es türelmi rendelet, mely biztosította

a szabad vallásgyakorlatot. Betiltotta a "nem hasznos tevékenységet" űző rendeket (tanítás, gyógyítás), ezért lett az addig kolduló Bencés rend oktató rend. Egyházellenessége miatt VI.

Pius pápa 1782-ben felkereste és kérte, hogy enyhítsen a szigoron. ("fordított Canossa-járás")

- Mindent egységesíteni akart, ezért 1784-ben a birodalom hivatalos nyelvét tette a németet. 1784. Nyelvrendelet: egységes birodalmat, egy hivatalos nyelvet akart. Latin helyett a németet akarta államnyelvnek. Megkezdődött a nemzet öntudat kialakulása, mert a tiltás miatt trendi lett a magyar nyelv és a sérelmi politika részévé vált.
- Kimondta a törvény előtti egyenlőséget és eltörölte a halálbüntetést. Csökkentette az úriszék (földesúri bíróság) hatáskörét.
- 1785-ben kiadta a jobbágyrendeletet, mellyel jelentősen javította a jobbágyság életét. Eltörölte a "jobbágy" elnevezést, megvalósította a szabad költözést. Lehetőséget adott az önálló hivatásválasztásra, a jobbágy foglalkozhatott bármivel, amivel akart. Ezekkel az intézkedésekkel gyakorlatilag megszüntette az örökös jobbágyságot.
- Meg akarta adóztatni a nemességet is, de a halál közbeszólt. Halálos ágyán minden rendeletet visszavont, kivéve a türelmi és jobbágyrendeletet. (Nevezetes tollvonás)

Korszak ellentmondásai:

- II. József nem volt tekintettel az egyes tartományok fejlettségére. Mindent egységesen akart látni, túl gyorsan és erőszakosan próbálta megreformálni az országot.
- a felvilágosodás megjelenése Mo-on – magyar hívei a kormányzat szolgálatában álló arisztokraták lettek. A kultúra fejlesztését tekintették fő feladatuknak.
- II. Józsefnek hazánkban csak a csekély számú felvilágosult nemesi értelmiségiből (józsefinisták – pl. Széchenyi Ferenc, Kazinczy Ferenc) álló tábora alakult ki. Őket erősítette a néhány nem nemesi származású értelmiségi (honorácior), mint Hajnóczy József. Körükben II. Józsefet népszerűvé tették felvilágosult rendeletei (pl. a cenzúra megszüntetése, a halálbüntetés eltörlése). A politikát meghatározó rétegek azonban nem szimpatizáltak vele.
- A türelmi rendelet a katolikus egyházat, a rendi jogok megsértése a nemességet, míg a nyelvrendelet a józsefinisták jelentős részét is szembeállította az uralkodóval.
- Török Birodalom elleni háború terhei (újoncozás, élelmiszer-rekvirálások) elégedetlenség egész lakosságban.

A REFORMKOR FŐ KÉRDÉSEI, SZÉCHENYI ÉS KOSSUTH PROGRAMJA

A magyar történelem 1820-tól 1848-ig terjedő korszakát tekintjük reformkornak, melynek során a nemesség felvilágosult része a nemzet életében haladó társadalmi és gazdasági változásokat, reformokat, próbált megvalósítani az akkori törvényes keretek között, a vármegyegyűlések és az országgyűlés révén.

1. Gróf Széchenyi István (1791 – 1860) fellépése

1791-ben született Bécsben. Apja gróf *Széchenyi Ferenc*, felvilágosult szellemű jozefinista, aki azonban egyre inkább kiábrándult a Habsburgokból, és vált a nemzeti közművelődés vezéralakjává (a *Nemzeti Múzeum* (1802) és a *Nemzeti Könyvtár* megalapozása). Anyja gróf *Festetich Júlia*, gróf *Festetich György* nővére, aki megalakítja Keszthelyen az első magyar gazdasági főiskolát (*Georgikon*). István gyermekéveit Nagycenken és Bécsben töltötte. Ezután 22 éves korában katonáskodott, és részt vett - futárként - az 1813-as "népek csatájában" (Lipcse). Ezután eltávolodott a katonai pályától, és elkezdte élni az átlagos ifjú arisztokraták fényűző életét. Ezt a fajta életmódot azonban csömör követte, és Széchenyi felismerte hazája elmaradottságát. Ebben az időben európai körutakra utazott. Főleg Angliát látogatta, ahova barátja, *Wesselényi Miklós* kísérte el. Itt a lótenyésztés és versenyeztetés, az ipar fejlettsége és a Parlament volt rá nagy hatással. Felismerte továbbá hogy a centrumterületek (=Anglia) fejlettségben messze a perifériák (=Magyarország) előtt jártak. Rendkívül lelkesen vetette bele magát a teendőibe, és még *Matternich*-el is felvette a kapcsolatot, aki megkedvelte. Széchenyi bízott továbbá Bécs támogatásában is, törekvései azonban nem hoztak sok eredményt.

Forr és szab harc alatt és után: Közlekedési miniszter a Batthyányi kormányban, de a fegyveres összeütközés hírére elméje elborul, a Döblingi szanatóriumba kerül, ahonnan a bukás után folyamatosan kritikával illeti az osztrák kormányt. (Ein Blick- röpirat)

Rejtélyes halála és tízezres részvétellel zajló temetése a hatalmat a kiegyezés felé mozgatja

Gyakorlati tevékenysége:

- Az 1820-as években gyakorlati törekvései váltak meghatározóvá: a lótenyésztéssel és versenyeztetéssel kezdett foglalkozni (műve: "*Lovakrú*"), ezért megalapította a *Nemzeti Lovardát*,
- 1825- Magyar Tudományos Akadémia megalapítása=Reformkor kezdete.
- Gondolatait rendszerbe foglalta, 3 könyvet írt, melyekben ugyanazt a gondolatkört fejlesztgette : Hitel 1830(alapgondolata, az angol példa alapján), Világ 1831(=világosság, amit a fejekben akart gyűjtani), Stádium 1833 (=állapot, az ellenzéki követelések egy részét tartalmazza)
- 1827-ben alapította meg az angol klubbal mintájára a Nemzeti Kaszinót, ami a formálódó reformellenzék központjává vált.
- *Vásárhelyi Pál* tervei alapján és Széchenyi kezdeti irányításával valósult meg a Tisza szabályozása. Ezután Széchenyi részt vett még a Duna szabályozásában is és megalapította az első magyar gőzhajózási társaságot (*Első Duna-gőzhajózási Társaság*), ami a Dunán és a Balatonon indult be.
- Ezen kívül az ő kezdeményezésére létesítettek Óbudánál téli kikötőt, és egy gőzgéppel működő hengermalmot is felépítettek.
- Szorgalmazta továbbá a magyarországi selyemhernyó-tenyésztés elterjesztését, és a takarékpénztárak felállítását.
- Vaskapu

- hajógyár
- Egyik jelentős eredménye a Lánchíd megépíttetése volt, amely *William* (Thierney) *Clark* tervei alapján, *Adam Clark* kivitelezésében készült el (1842 augusztus 24 - 1849. november 21.). A Lánchíd azért is jelentős volt, mert ez ütött először rést a nemesi adómentességen, ugyanis a hídpénzt mindenkinek fizetnie kellett. A hidat 1849-ben Haynau avatta fel.

Széchenyi és Kossuth vitája:

Meghatározások	Széchenyi	Kossuth
Személyiség	Visszahúzó, csöndes, fontolva haladó	Nagy hangú, erélyes, szenvedélyes, haladó
Változások végrehajtása / Politikai programok	Habsburgokkal együtt, felülről jövő reformok A reformokat az uralkodó által jóváhagyott módon képzelte el. Nem akart elszakadni.	Ha kell, akár a habsburgok nélkül is megvalósítható, <u>független nemzeti állam</u> (nem elszakadás, a Habs.-tól, birodalmon belüli függetlenség, gazd., pol. különállás (ellentétben Széch.-vel))
Társadalmi támasza	arisztokrácia, nemesség	kisnemesség, polgárság, parasztság
Magyar nyelv ügye	támogatta	támogatta
fejlesztési program	mg fejlesztése	ipar fejlesztése
Jobbágyszabályozás	Önkéntes örökváltság- saját magát váltsa meg a jobbágy. Csak a földesúr szabadíthatja fel, amelyik akarja, ez nem sérti a birtokosok érdekeit. Jobbágyszabályozás eltörlése, a bérlő így jobban elvégzi a munkát, mert pénzt kap érte. → A robotmunka korszerűtlen, el kell törölni a dézsmát, és a kilencedet. „Mert megölik a jobbágy szorgalmát	általánosan kötelező örökváltság – állam váltsa meg őket <u>parasztkérdés</u> – nemzeti összefogás kell – érdekegyesítő program, nem elég: a nemességnek és a jobbágyszabálynak egyesítenie kell érdekeit, hogy a haza fejlődhesen. Ennek összege alacsony (hogy minden jobbágy igénybe vehesse), vagy ha ennyi pénze nincsen, állami támogatást kaphasson
Közteherviselés	Rendi kiváltságok korlátozása, házi pénztár, (a nemesség fedezze az országgyűlés költségeit)	nemesség adóztatása elengedhetetlen

Politikai gondolatok	maradhat a régi rendszer, jogegyenlőség	<u>népkepviselet</u> – politikai szab.jogok kiterjesztése, nem nemesek bevonása a törvényhozásba állam forrásai a támogatásra (örökváltság): nemesi adóztatás, közteherviselés, törvény előtti jogegyenlőség népkepviseleti országgyűlés (eddig nem volt képviselője a népnek)
	El kell törölni az ősiség törvényét,	- <u>ipar</u> – önálló nemzeti ipar megteremtése,

<u>Gazdasági programja:</u>	mert ez a hitelszerzés fő akadálya. A bank nem tehet rá jelzálogot és fizetéseképtelenség esetén, nem tudja elvenni a földet → nem ad hitelt ● Szabad birtokszerzési jog ● El kell törölni a szabad versenyt, akadályozó céheket. (a céh csak egy bizonyos mennyiséget volt hajlandó termelni) ● Utak fejlesztése és a folyók szabályozása	fejlesztése <i>Védő vámot támogatja. Szabad verseny támogatása.</i> az egyik legfontosabb cél, az Iparegylet (vez. Batthyány Lajos) és a Magyar kereskedelmi Társaság megteremtésében nagy szerepe volt Koss.-nak. 1842 – első iparkiallítás – tanulság: magyar ipar egyelőre versenyképtelen a cseh és az osztrák iparral szemben – védővámok kellenének, 1843/44- es egy. védővám javaslatával állnak elő, király válasza: a következő egy.-re halasztja tárgyalását. <u>Védegylet</u> (1844) – 6 éven át ha lehet, magyar árut vesznek (csak akkor külföldit, ha magyar nem kapható)
-----------------------------	---	---

Másfél évtized országgyűlésein e polgárosulni vágyó nemesség véghez viszi a fokozatos polgárosodás törvényeit: a jobbágyterhek leépítését, majd az örökváltság lehetőségét, a pénzforgalom, hitelnújtást segíteni akaró váltótörvényt, a kereskedelmi, a szabad gyáralapítást kimondó törvényeket. És megindul a városiasodás annak kulturális és politikai fejlődésével egyetemben.

AZ 1848-1849-ES SZABADSÁGHARC FŐBB ESEMÉNYEI

új Forradalmi hullám készül Európában (népek tavasza) gazdasági válságok miatt

Mo-on egy megfeneklett reformkort (Bécs nem érdekelt Mo fejlesztésében) lendít át a holtpontra Utolsó rendi országgyűlés patthelyzet fr. És bécsi forr. híre lendítette tovább

A bécsi forradalom átmenetileg megbénította, kikapcsolta az osztrák kontrollt (a vezetőség menekült, a király bolond, kormánytagokat öltek meg)

Feszültség Magyarországon Kossuth felirati javaslata (márc. 3) alsó ház mellé állt Reformok végrehajtása: Kötelező örökváltság

Közteherviselés

Felelős kormány a legfontosabb követelések Felső tábla kezdetben időt húz, majd a pesti forradalom hírére elfogadják

Pesti forradalom adott nyomatékot a követeléseknek Márc. 13 Petőfi megírja a Nemzeti dalt márc 15 Petőfi, Jókai, Vasvári Landerer nyomda (a 12 pontot mindenki olvassa el!) vér nélkül zajlott le

Felelős kormány kinevezése Batthyányi miniszterelnök koalíciós kormány (liberális többség)
ÁPRILISI TÖRVÉNYEK (ápr. 1)

Polgári és alkotmányos Magyarország szentesítése = törvényes , mert a király beleegyezésével történt

Rendi kiváltságok felszámolása

Állami kárpótlással felszabadítják a jobbágyságot ALKOTMÁNYOS MONARCHIA lesz az államforma

- akinek nem volt földje, nem is kapott később ez gond lesz
- Bécs-Pest viszony Az osztrákok a magyar had-és pénzügy visszaadását követelték Batthyány: NEM!!!

Az osztrákok ekkor már fegyverkeztek ellenünk, de kevés emberük volt Nemzetiségeket küldtek ellenünk

- Az osztrákok nem engedték haza a magyar katonákat (huszárok)
- ebből akinek esze volt láthatta, hogy az engedményeket átmenetinek tekintették és amint visszavonnák az áprilisi engedményeket

->Kossuth pénzt és katonát kért az OGY-től -> megkezdődött a felkészülés a fegyveres harcra

- Jellacic átlépte a magyar határt ezzel a forradalom szabadságharcra alakul át Az OGY eltörölte a szőlődézmát

Kossuth vette át az OHB-t Batthyányi lemondott

Pákozdi csata – szept. 29. Jellacic-ot elvertük (Móga János vez.) időt nyertünk, Móga nem lépte át a határt Bécs felé engedély nélkül ez súlyos hiba volt mert

Osztrák fementő seregek okt 30. Windisch-gratz csapatai Schwechatnál vereséget mértek a magyarokra

Ferenc József elfoglalta az osztrák trónt – dec 2. energikus, de tapasztalatlan (sok lesz az áldozat) Új magyar parancsnok: Görgey (kerülte a döntő ütközetet erős hadsereget szervezett a felvidéki visszavonulós hadjáratban + elvonta az osztrákok figyelmét Debrecenről (Damjanich védővonal a Tiszánál)

Görgey Kossuth 2 dudás 1 csárdában esete. Görgey katona, Kossuth pedig politikus. K. azonnali eredményeket akart. G pedig nem engedte, mert először ki kellett képeznie katonává a civileket

Görgey : Váci kiáltvány január 5. a harc törvényes

Ferenc József még nem magyar király, nem kell neki engedelmeskedni

A tisztikarból sokan szolgáltak az osztrák hadseregben (= felesküdték a császárra), emiatt kezdetben nem szívesen harcoltak ellene -> de G elmondta nekik, hogy új a császár és magyar királlyá nincs megkoronázva = nem a királyuk ellen harcolnak

Erdély vs. MO

A császári katonaság a románokra támaszkodott.

A székely felkelés megakadályozta az ellenség Alföldre jutását (kp: Debrecen, hadiipar: Nagyvárád)

Bem márciusban kiverte az osztrákokat Erdélyből tüzéség (Gábor Áron rézágyúja)

Kápolnai vereség következményei (febr)

- Kossuth leváltotta Görgeyt az ellentétük miatt Dembinszki kápolnai vereség, látványos, de nem súlyos csatavesztés volt
- De Az osztrák vezér azt hitte, hogy vége és lehet keménykedni („a lázadó csordákat szétvertem”)
- Schwarzenberg-kormány olmützi alkotmány (márc. 4.) oktrojált (kényszerített) MO centralizált birodalomba olvasztotta, függetlenségét megszüntette

Klapka, Damjanich Dembinkin alkalmatlan Görgey főparancsnok (Kossuth szenved tőle, de kénytelen beletörödni)

Tavaszi hadjárat osztrákok bekerítése- nem sikerült, de kiűzték az osztrákokat , ami főleg Görgey érdeme

FÜGGETLENSÉG KIMONDÁSA Kossuth legnagyobb melléfogása

- Olmützre válasz OGY kimondta a *Habsburg-ház trónfosztását* (ápr. 14) Független állam!!! Szent szövetség, nem mellénk állt

Angol egyensúly-politika miatt, Ausztria életben tartása még fontos Ferenc József Miklós cár segítségét kérte 200.000 orosz katona jön – a magyarok össz 50.000 ren vannak -> eldőlt mielőtt elkezdődött volna

A hátralévő időben

Buda felszabadítása (május) lélektanilag fontos

2 haditervből lehetett választani, amíg ideérnek az oroszok (3 hónap)

Görgey értelmes terve	Dembinszki lúzer terve
Komárom központ JÓ Kedvezőbb békét lehetett volna kötni	Temesvár központ Hiba!!!! Osztrák kézen van! Kossuth mégis ezt a vezért és tervet választotta

Az oroszokkal való összecsapáskor Kossuth rájött, hogy vége van, lemondott és elmenekült Hatalom Görgeynél!

Görgey 1849 augusztus 13-án letette a fegyvert 60.000 ember életét megkímélte ezzel.

Viszont, mivel az oroszok előtt tette le, az osztrákok bosszúját váltotta ki (Okt 6 aradi honvédtábornokok kivégzése)

Mérleg

Az ország függetlenségét nem sikerült kivívni és 20 év mosolyszünet következett, ami mindkét félnek káros volt

Viszont, a jobbágyfelszabadítást nem lehetett már visszacsinálni, ezért M.o ha lassan is, de elindult a polgárosodás útján

A KIEGYEZÉS OKAI, A KÖZÖS ÜGYEK, A MAGYAR ÁLLAMSZERVEZET

Előzmények:

1. Elveszítjük 1848-49-et. Görgey az oroszok előtt tette le a fegyvert. Ezzel megalázta az osztrákokat:

- Komárom még magyar kézen - osztrák szégyen
- Klapka: Kiharcolja a szabad elvonulást. Az osztrákoknál ez bosszút vált ki (Haynau)
- Október 6. Kivégzik a honvéd tábornokokat Aradon, és Batthyányt Pesten.
- kényszersorozás, börtön - Nemzetközi felháborodás

2. Bach-korszak:

- Új abszolutizmus felülről, Ferenc József átvette az irányítást
- Belügyminiszter Bach (1851- 59 Bach-korszak) hivatalnokok gúnyneve: Bach huszárok
- Cél: Egységes központosított birodalom.
- -A magyarokat megbízhatatlannak tartották + osztrákok vezető pozícióban
- -Besúgók + titkos rendőrség (zsandár = erőszakszervezet ~ csendőr~rendőr)
- -'48 előtti állapot nem visszaállítható. Ø feudalizmus Ø jobbágyság (1853 Urbéri pátens)
- -Megkezdődött a Polgári Állam kiépítése.
- Új abszolutizmus magyar ellenállást váltott ki

Aktív/Nyílt ellenállás	Passzív ellenállás	Emigráció
Volt honvéd tisztek Noszlopi Gáspár újra ki akarta robbantani a szabadságharcot levertek	Nem fegyverrel küzdöttek Vezetőjük Deák Ferenc pénzért haza nem eladó Személyes példamutatás : Nem engedünk '48-ból (ápr. törvény: jobbágyszabadítás, rendi kiváltságok felszámolása, alkotmányos monarchia)	Kossuth vezeti napirenden tartja a forradalom ügyét osztrákoknak megfontoltabbnak kellett lenniük

- Gond Ha nem vállalnak munkát, akkor miből élnek?
- Deák képviselte a '48as eszmét és a megegyezést is.
- Nemzetiségek helyzete Nemzetiségek ellenünk, osztrák abszolutizmus kiépült, nem foglalkoztak a nemzetiségi autonómiával. Jutalmuk az, ami a magyaroknak a büntetés. (ugyanúgy jogfosztottak)

0. Osztrák politika átrendeződése

- Ausztria az 1850-60-as években sorozatos nemzetközi vereséget szenvedett (krími háborúban elvesztette az oroszok támogatását, olasz egységmozgalomban alul maradt, kiszorult a német egységből a poroszok villámháborúban megverték 1866)
- Engedniük kellett, mert itt is forrongás volt, nem veszíthették el MO-t.
- 1859 Bach menesztése
- Októberi diploma 1860 - Ferenc József bocsátotta ki
- konzervatív arisztokraták dolgozták ki.
- Visszakaptunk volna egy szűkített OGY-t
- Helyre tették a vármegye rendszert.
- 1861. Februári pátiens Bir. Gyűlés irányította volna Ausztriát, MO-t beolvasztották volna.
- 1861. OGY Elutasították Ferenc József tervét (birodalmi gyűlés) két módon

Deák – Felirati párt	Teleki László – Határozati párt
A felirat azt jelenti, hogy elismerték FJ-t uralkodónak de nem enged '48ból –ez egy további tárgyalási szándékot kifejező NEM válasz	Határozatban utasítja el FJ-et nem ismerte el udvariatlan elutasítás, nem tartotta be az etikettet szavazás előtt (pedig többségben volt) „öngyilkos lett” Deák győz 3 szavazattal

- Ferenc József válaszul széteszlatta az OGY-t + Ø alkotmányosság (megye gyűlés is tilos)

Magyarok	Osztrákok (FJ)
Ragaszkodnak az áprilisi törvényekhez, de nincs pénzük nem tudnak sokáig kitartani	Vesztes háborúk + gazdasági csőd Kossuth-kultusz, Széchenyi temetése (Bánk Bán) – okkal tartanak egy újabb magyar lázadástól

Mindkét fél érdeke a kiegyezés!

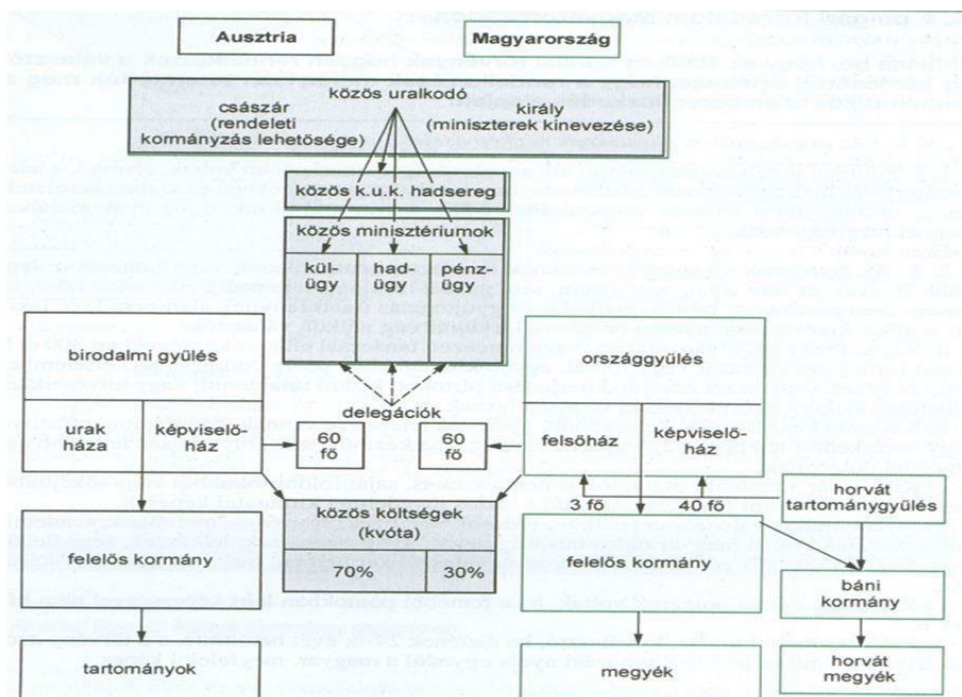
- Kossuth (füstbe ment) terve
- Szabadság harc bukását a nemzetiségi kérdés is okozta. Ha sikerül megszabadulni a Habsburgoktól, akkor MO-nak szövetségesekre van szüksége.
- Duna menti népek szövetségét akarta (román, szerb, horvát)

- MO a számarányai miatt többségben lett volna nem volt vonzó. A magyar vezetőrétegnek sem tetszett mivel le kellett volna mondani a nemzeti önállóság egy részéről (kül-, had-, pénzügy)
- Szerb és Román önállóságot akart
- Deák Húsvéti cikk közeledési szándék, hajlandó törvényes keretek között engedni a közös külpolitika, védelem, s az ezek fedezését szolgáló pénzügyek tekintetében,
- Deák
- Nem vonja kétségbe a birodalom létjogosultságát Pragmatica Sanctio (együtt öröklődik a 2trón)
- MO és Ausztria érdekeit összhangba akarta hozni.
- A magyar fél hajlandó a kül-, had-, pénzügyet átengedni az uralkodónak helyre áll az alkotmány!
- FJ dönt: OGY összehívása (1865 dec) Deák pártja befutó.
- 1866. Porosz- Osztrák háború Osztrákok megsemmisülnek
- Haza bölcse Nem engedte kihasználni az osztrákok szorult helyzetét FJ bizalma nőtt
- 1867 Ferenc József kinevezte Andrássyt miniszterelnöknek
- OGY elfogadta a közös ügyeket
- FJ meg lett koronázva
- megtörtént a Kiegyezés
- Kossuth: Cassandra-levél (megjósolta Trója bukását annak fénykorában- mindenki bolondnak nézte, de neki lett igaza, ugyanígy Kossuth is megjósolta és igaza lett)
- Kossuth: Haldokló birodalomhoz láncoljuk magunkat, és azzal együtt süllyedünk el.
- „A jogviszonyszerzés álláspontjáról a jogfeladás sikamlós terére jutottál. E tényben a nemzet halálát látom.”

Osztrák- Magyar Monarchia

- Két központú dualista állam jött létre.
- Közös ügyek: külügy, hadügy és a kettő kiadását fedező pénzügy
- MO-nak van felelős kormánya, van városi és megyei önkormányzat.
- Államforma: Alkotmányos monarchia

- Közös uralkodó: I. Ferenc József- osztrák császár, magyar király
- 1867-ben koronázzák meg a Mátyás templomban
- Pragmatica Sanctio szerint
- Király uralkodik, nem kormányoz, de beleszólása van a politikába.
- A hadsereg parancsnoka a mindenkori uralkodó, jelen esetben Ferenc József.
- Előszentesítési jog: Ferenc József előszentesítési jogot kap, vagyis törvényjavaslatot csak az ő egyetértése mellett lehet a Parlamentnek benyújtani.
- Kiegyezés nem biztosított teljes függetlenséget, de reális kompromisszum volt.
- Nemzetiségi törvény: Minden lehet, kivéve autonómia. Leghaladóbb törvény Európában!
- Magyar politika célja: Terület védelme + védelem oroszoktól + országon belüli magyar vezetés MEGVALÓSULT
- magyar hatalmi ágak:

tv.hozás: 2 kamaras

- A miniszterelnököt a király nevezi ki (1867/XII. tc.).

- Az ország, önállóságot kap minden téren, 2 kérdéskört kivéve (külügy, hadügy, illetve ezek pénzügyei).
- Az újoncmegajánlás a kormány kezében maradt.
- Vannak olyan ügyek, amelyekben együttes minisztériumokat állítanak fel, ilyen a külügy a hadügy és a pénzügy.
- A pénzügyekről külön „gazdasági kiegyezés” született.
- A két ország évente közös bizottságot hív össze közös ügyeik érdekében (egyik évben Bécsben, másik évben Pesten).
- A kiadásokról kvóta alapján osztoznak, amelyet 10 évente újratárgyalnak (itt meghatározott 30%-70% arány) (1867/XIV.tc). A kvótával Magyarország részt vállalt az osztrák államadósságból is.
- Az országok között vám- és kereskedelmi szövetség jön létre (1867. évi XVI. tc.)
- Közös súly- és mértékrendszert vezetnek be.
- Közös fizetőeszközt vezetnek be (korona).
- A posta- és a távírda ügyet szinkronizálják.
- A magyar-osztrák viszony rendezése után sor került az országon belüli nemzetiségi kérdések rendezésére is.
- A horvátokkal is megkötik a kiegyezést, szabadon működhet a horvát parlament, a szabor és önállóságot kap a horvát kormány területén belül (1868/XXX. tc.) 1868-Horvát kiegyezés Belső autonómia, de a bánt a király nevezte ki. (OGY képviselőket küld a magyar OGY-be)

Előnyök

- közös költségvetés - kvótarendszer: Ausztria 70%, MO 30% arányos!
- Egységes birodalmi piac, vámszövetség, közös valuta (korona), szabad tőke-és munkaáramlás, mértékegységek, adó, közteher, közlekedés összhangja
- MO bekapcsolódott a birodalmi vérkeringésbe - fejlődés Hátrányok
- Kossuth jóslata bekövetkezett Trianon

POLITIKAI ÉS GAZDASÁGI KONSZOLIDÁCIÓ MAGYARORSZÁGON A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Konszolidáció: rendezés, az ország nyugalmanak helyreállítása.

Két nagy miniszterelnökhöz kötődik:

- Teleki Pál (1920-21)

- Bethlen István (1921-31) tíz évig megszakítás nélkül miniszterelnök róla kapta a nevét a rendteremtés korszaka. Erdélyi arisztokrata származású, konzervatív politikus, jogi tanulmányok után országgyűlési képviselő. A románok előretörésekor elveszíti erdélyi birtokait. 1919 februárjában megalapítja a Nemzeti Egyesülés Pártját, majd márciusban

az Antibolsevista Comité-t. Az ellenforradalmi kormány tagja, 1920-ban részt vesz a párizsi békekonferenciában is.

1. Előzmények:

- I. világháború + 1918-as őszi forradalom
- MO-on mély gazdasági és politikai válság
- Monarchia szétbomlásából (1918) fakadó gazdasági hátrányok:
- Piacvesztés (védővám is megszűnt)
- tőke- és munkaerő-áramlás megszűnik
- területvesztés problémái (lecsatolódtak városok fontossága, folyók, útvonalak stb..)

-IV. Károly vissza akart térni a trónra (1921):

- Horthy bírta távozásra
- katonai erőkkel zavarták el

Mert: A Habsburg-uralkodó trónra kerülését az antant, s főként a kisantant elfogadhatatlannak tartotta, mert abban az Osztrák-Magyar Monarchia feltámasztását látták.

A „királypuccsok” idején a magyar vezető réteg királypárti csoportjai meginogtak, így az első visszatérés idején a miniszterelnöki székben ülő Teleki Pál is, aki emiatt elvesztette Horthy bizalmát. A kormányzó a Telekihez közelálló Bethlen Istvánt bízta meg a kormányalakítással, akinek a nevéhez a konszolidáció megvalósítása kötődik.

0. A konszolidáció területei:

a, Államforma rendezése:

Az államforma két év alatt sokat változott: OMM alatt: királyság -Károlyi kormány: népköztársaság

-Tanácsköztársaság: diktatúra

A Horthy-korszak alatt: visszaállítják a királyságot, de lemondatták IV. Károlyt – a Habsburg-ház 3., végleges trónfosztása, ugyanakkor Horthy kormányzó marad, nem akar király lenni (de a királyságot sem kívánja felszámolni) - az új államforma: király nélküli királyság.

b, Politikai rendszer kialakítása:

- Korlátozott parlamentáris rendszer: alapjában véve demokrácia van, de létrehoznak egy erős kormánypártot, (egységes párt) amit lehetetlen leváltani (1922 januárjában

Bethlenék belépnek a Kisgazdapártba, létrejön az Egységes Párt (elnök: Nagyatádi Szabó István, ügyvezető alelnök: Gömbös Gyula, miniszterelnök: Bethlen István)

- 1921- „Bethlen-Peyer paktummal” (a szociáldemokraták részéről Peyer Károly kötötte meg) az MSZDP elismerése (országgyűlésben, illetve intézményekben), melynek ára a politikai sztrájkoknak, a parasztok agitációjának, a vasutasok, közalkalmazottak, postások szervezésének, valamint a köztársasági propagandának a felfüggesztése

-1921- betiltják a kommunista pártot (illegális mozgalomként működik, pl. Ságvári Endre, Rákosi Máttyás- rendőrséggel számolják fel)

-1921- szűk választójog (anyagi helyzethez kötött szavazati jog, illetve visszaállítja vidéken a nyílt szavazást)

- 1927 – felsőház visszaállítása
- Horthy „erős” kormányzó: elodáztat törvényeket, feloszlatja a parlamentet
- c. Tömegbázis kialakítása: legyenek a rendszernek támogatói. Ehhez népszerű intézkedések kellenek:

-Horthy leállítja a fehérterrort

-Földet osztanak a parasztnak: Nagyatádi Szabó István földreformja, kétmillió embert juttat földhöz (ház hely és kert) De: a nagybirtokok megmaradnak - a parasztnak többsége napszámosként a nagygazdánál dolgozik továbbra is

-kiszélesítik a kötelező betegség- és balesetbiztosítást (a városi munkásság 80%-a)

-1926. Népiskolai törvény (gróf Klebelsberg Kunó), az iskolahálózat kiszélesítése, alapjaiban újítja meg az oktatást

- 1928. Öregségi, rokkantsági, özvegyi és árvasági segély, a táppénz összege a fizetés 2/3 része
- d. A gazdaság helyreállítása: A trianoni béke tönkretette az ország gazdaságát is:
 - A jóvátétel fizetése eleve csökkentette a felhasználható pénzmennyiséget
 - A Kárpátok elvesztése megfosztotta az országot az alapvető ásványkincsektől (arany, ezüst, kőolaj, só, fa), az iparnak nem volt nyersanyaga
 - Egyetlen nagyvárosunk maradt, Budapest, itt élt Csonka-Magyarország lakosságának ötöde

-Ugyanakkor a fejlődést segítette:

-A legfontosabb útvonalak, vasutak megmaradtak, mert az úthálózat középső területeken volt a legsűrűbb

- A mezőgazdasági területekből a legjobb földek az országban maradtak
- Lehetővé válik a saját ipar kifejlesztése (nem kell átvennünk Ausztria iparcikkeit, mint azelőtt Mária Terézia vámrendelete óta), pl. a dunántúli bauxitlőhelyekre az alumínium kohók kialakítása

- Bethlen sikerrel lealkudja a jóvátétel nagyságát
- 1924-ben megalakul a Magyar Nemzeti Bank (pénzkibocsátás joga)
- inflációs politika: 1926- korona helyett új pénzt vezetnek be: ez a pengő
- Kedvező kamatra népszövetségi kölcsönt vesz fel, ebből megvalósul a gazdaság fejlesztése, új iparágak létrehozása:
- ezzel egyben sikerül a munkanélküliség megszüntetése
- híradástechnika: Orion rádió (1925. Csepel: az első rádióadó)
- világítástechnika: Tungsram
- gépgyártás: villanymozdony: Kandó Kálmán világhírű találmánya
- jellemzően az inproduktív ágakba fektetnek be: oktatás, közlekedés, hírközlés, egészségügy e, Külpolitikai konszolidáció:
- 1921. A trianoni szerződés ratifikációja (törvénybeiktatása) - augusztusban kikiáltják a Baranya-Bajai Szerb-Magyar Köztársaságot (a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság fennhatósága alatt), a katonaság visszafoglalja, ezt a szerbek tudomásul veszik(hazánk része marad)
- a vitás osztrák-magyar határterületről a katonaság kivonul, de a Prónay Pál – Héjjas Iván – Ostenburg-Moravek Gyula-féle különítményesek (Rongyos Gárda) megszállják, és október 4-én kikiáltják a Lajta Bánságot, október 11-én a velencei konferencia döntése: a különítményesek kivonása Burgenlandból, népszavazás kiírása Sopron és környéke kérdésében Sopron "a hűség városa" (civitas fidelissima)□
- A Habsburg-ház végleges trónfosztása: 1921 októberében IV. Károly és Zita Magyarországra jön, s október 23-án Budaörs mellett a legitimisták (királypártiak) megütköznek Horthy egyetemi alakulatával a vereség után Károlyt a tihanyi apátságba szállítják, majd Madeira szigetére száműzik, 1921. november 6-án pedig a Habsburg-ház 3. trónfosztása
- 1922. Népszövetségbe való belépés : elszigeteltség megszűnik
- 1927.: Mussolini-Bethlen: örök barátsági szerződés: USA Monroe-elv miatt (izolációs politika) nem jöhet számításba; Fro. kisantant szövetségese; Szu-val ideológiai ellentét; No. létéért küzd; Anglia gyarmataival foglalkozik lehetőség: Olaszo.
- 1928.: Pilsudski, Bethlen szerződése (Lengyelo-Mo.)

0. A Bethlen-kormány bukása:

A kedvező fejlődést megszakítja a nagy gazdasági világválság (1929-33)

- ismét megnő a munkanélküliség
- tüntetések, sztrájkok törnek ki
- a nyomor miatt tömeges a kivándorlás Amerikába (ők az ún. „kitántorgók”) A gondokat a kormány nem tudja megoldani, Bethlen 1931-ben lemond a miniszterelnökségről

A TERÜLETI REVÍZIÓ LÉPÉSEI, AZ ORSZÁG MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBA SODRÓDÁSA

Előzmények: a trianoni béke 1920. jún. 4.

- Mo. területvesztesége a korábbiak 2/3-a, lakosságcsökkenése 58%
- közepes méretűből kis nemzetállammá vált
- 3,2 millió magyar határon kívül kisebbségbe került
- földrajzi adottságok: medencefenéki (vízgazdálk. kiszolgáltatottság), hegységperem nélküli (katonailag nyitott)
- népsűrűség nőtt (65->86 fő/km²), Bp. túlsúlya radikálisan nőtt (összlakos 4,2->11,6%-ra)
- gazd-i szerkezet torzult: gyárak/feldolgozóipar maradt, DE a nyersanyag és a piacok jelentős része elveszett!
- infrastruktúra (utak, vasúthálózat) szétszabdalt tengerpart nincs (kikötők, kereskedelem)
- 1920-21 Kisantant (Csehszl., Szerb-H-Szl. Királys., Románia)-magyarellenesség!

A két világháború k közti korszakban meghatározó külpolitikai elv a revízió (teljes/ magyarlakta/ amennyit csak lehet- békésen vagy akár fegyverrel-> a társadalom minden rétege+az ellenzék is akarta).

Mo. elszigetelődött- >szövetséges (gazd-i, pol-i) keresés

- **Bethlen-kormány:** 1927 baráts-i szerz. Olaszo-gal, 1928 lengyel, török, bolgár szerződések

- a világgazd-i válság idején: Ausztria, Németo. felé orientálódás

- **Gömbös Gyula** min. eln. alatt: 1932 gazd-i szerz. Olaszo-gal, 1933 Hitler meglátogatása, 1934 római szerződés - Olaszo., Ausztria)

a náci Németország területszerzésének hatása-> Mo-n jobbratolódás (fasizálódás, antiszemitizmus erősödése)

a) Darányi –Imrédy kormányok (1936-38/1938-49) angolszász irányba próbálk.- sikertelenül-> No. 1938. márc. Anschluss (Ausztria)= közös határ Mo-gal-> fegyverkezés (győri program), 1938. I. zsidótv. (vallási alapú, 20% kvóta)

-**1938. szept. müncheni konf.:** No. megszerzi a Szudéta-vidéket-> **Mo. 1938. nov. I. bécsi** (No+Olaszo) **döntés: Felvidék, Kárpátalja déli sávja vissza** (12E km², 1 mill fő, 84% magyar)->nagy öröm, ünneplés

b) Teleki Pál (1938-1941)- nyugatbarát tervek

DE- **1939II. zsidótv.** (faji alapú, 6% kvóta)

-**1939. márc.** No. elfogl. Csehországot (Szlovákia bábállam)-> **Mo. bevonul a Kárpátaljára** (12E km², 600E fő, 9% magyar!)-> **Mo. csatlakozik az Antikomintern paktumhoz, kilép a Népszövetségből!**

-**1939. szept. 1.-Lo.megtámadása->Mo. fegyveres semlegesség** (németek átvonulását nem engedi, befogadja a lengyel menekülteket)

-**1940.aug.** SZU Romániától területeket követel (Besszarábia, É- Bukovina)->

Mo. II. bécsi döntés É-Erdély, Székelyföld (43Ekm², 2,5mill fő, 52% magyar)->

->**1940. nov. Mo. csatlakozik a háromhatalmi** (No., Olaszo., Japán) **egyezményhez, engedi a Volksbund kiterjedt működését**

- **ellensúlyként: 1940. dec. Jugoszláviával örökbarátsági szerződés**

DE: Jugoszl-ban puccskísérlet- Hitler leveri és 1941. márc. bevonul+ Mo-tól támogatást követel- Horthy megadja, Teleki meghasonlik, (öngyilkosság 1941. ápr.)

c) Bárdossy László min. eln. (1941-42):

-**1941. ápr. 11.- Mo bevonul a Délvidékre-** Muraköz, Muravidék, Baranyai háromszög, Bácska- (11Ekm², 1mill fő, 39% magyar)

EZEKKEL a Trianonban elcsatolt területek 1/3-a került vissza!!!(alapvetően békésen, DE szoros elköteleződést/függettséget okozva a tengelyhatalmak(főleg No) felé

-1941. jún. 22. No megtámadta a SZU-t -> csatlósállamok támogatását/résztételét kívánta!

-**1941. jún. 26. Kassa bombázása-> jún. 27. Mo belép a háborúba (SZU-nak hadüzenet)**

-**aug. III. zsidótv.** (házasság tilos!)

A RÁKOSI-DIKTATÚRA

A II. vh. után Mo. a SZU megszállási övezetébe tartozott, amely fokozatosan hozzásegítette a Rákosi Mátyás vezette Magyar Kommunista Pártot a hatalom megszerzéséhez és a sztálinista típusú egypártrendszerű diktatúra bevezetéséhez, amely 1949-re teljesedett ki.

1945. április 12. **Magyarország teljes felszabadulása- Szövetséges Ellenőrző Bizottság** jelentéte Mo-on.

A szovjet vezetés célja már a kezdetektől a birodalom és ideológiájának kiterjesztése, a proletárdiktatúra bevezetése volt, de ezt csak hosszú, demokratikusnak álcázott politikai küzdelemben akarta megvalósítani. Így elfogadták a **demokratikus pártok működését:**

FKgP /Független Kisgazdapárt/, NPP /Nemzeti Parasztpárt/ SZDP /Szociáldemokrata Párt/
PDP /Polgári Demokrata Párt/ MKP /Magyar Kommunista Párt/

A kommunista diktatúra kiépülése

- 1946. február 1 – köztársaság kikiáltása => Tildy Zoltán FKGp = közt. elnök; Nagy Ferenc FKGp = min.eln. ->**az 1946. a demokratikus államrend és a köztárs. védelméről szóló tv-t megszavaztatva**

a) FKGp széttzilálása: szalámitaktika

-kizártak 20 jobboldali képviselőket

- **B-listázás: az államigazg-i hivatalokból** elmozdították a pol-lag nem megfelelő képviselőket.

- az AVO eljárásai

b) 1947. febr. 10. – párizsi béke –nagyhatalmilag legitimálta Mo. helyzetét (=SzU érdekszféra)

c) Nagy Ferenc miniszterelnök eltávolítása a hatalomból -A miniszterelnök személyi titkárát (Kovács Béla – 1947. febr.25.) összeesküvés vádjával. A miniszterelnök lemondott.

- **1947. előrehozott választások: „kék cédulás választások”**, de az MKP (választási csalással is)csak relatív győzelmet aratott (25%)

d) A többpártrendszer felszámolása:

- a legerősebb ellenzéki pártot (Magyar Függetlenségi Párt) választási csalásra hivatkozva betiltották

- az SZDP-t **1948. június 12-én** beolvasztották a kommunista pártba, s létrejött a **Magyar Dolgozók Pártja** (elnök: Szakasits Árpád, a főtitkár: Rákosi Mátyás) -> a tényleges irányítás Rákosi kezében maradt

- az **egyházak elleni támadás** – ateizmus, egyházi vezetők eltávolítása (Mindszenty bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek), iskolák államosítása

- **1949. febr. 1. – Magyar Függetlenségi Népfront** (<= Magyar Nemzeti Függetlenségi Front) – elnöke: Rákosi => abszolút komm. dominancia, a pártok végleges beolvasztása => egypártrendszer- pártállamiság

- 1949. máj. – **első egypárti választások** => MDP 96,27% => proletárdiktatúra, egypárti diktatúra

-**1949. aug. 20.** – szovjet mintára **új alkotmány** kiadása (aug. 20 lett az alkotmány ünnepe) = a totális állam törvényesítése,– Mo új elnevezése Magyar Népköztársaság, minden hatalom a dolgozó népé, elvben demokratikus: szervezetek létrehozása, egyesülési jog, új címer)

A Rákosi-korszak (1948/49-1956)

Az államigazgatás rendszere

- tv. hozás: **ogy**-ritkán ülésezik, csupán jóváhagyó szerepe van, helyette **Elnöki Tanács** (tv. erejű rendeletek)

- végrehajtás: **minisztertanács** = kormány (DE **tényleges hatalom: MDP**, főtitkára: Rákosi Máttyás), **Kongresszus** (3 évente, Ø valós hatalma, párt vezetőinek éljenzése, elfogadás), **Központi Vezetőség** (71 tag, kongresszus választotta; zajlottak politikai viták), **Politikai Bizottság** (9-14 tag; legfontosabb szerv - 1949-53: **trojka – hármasszög** (/négyesszög): Rákosi Máttyás, Gerő Ernő – gazdaságpolitika, Farkas Mihály – honvédelmi politika + Révai József – kultúrpolitika)

-tv. betartatás: a **bíróságok** >függetlensége csak névleg érvényesült (**konceptiós perek!!!**)

- **önkormányzatiság** Ø ->**tanácsrendszer**= helyi államigazgatási szervek (tagjait a lakosság „választotta”, a regionális igazgatási szerveket pedig a helyi tanácsok) - > **a kommunista párt ellenőrizte, tagjait, elnökeit a Hazafias Népfőnt jelöltjei közül választották, valójában a párt akaratát hajtották végre**

- **szakszervezeteket** elszorvasztották -> **SZOT alá** rendelték (pártirányítás)

- **nem maradt független sajtó, befolyásolt, irányított tájékoztatás**

A diktatúra jellege: demagóg ígéretek=> **a megfélemlítés**

- 1948-ban létrehozták az **Államvédelmi Hatóságot** (ÁVH), **vezetője: Péter Gábor**

- **megfigyelték** az embereket, a pártnak **jelentettek**

- „csengőfrász”: hajnalban eljön a fekete autó => **internáló-, büntetőtáborok**: kb. 100 db, ÁVO felügyelte, kőfejtés, pl. **Recsk, Kistarcsa**,

- **közvetlen utasítások Rákositól** = „a párt (MDP) ökle

- a nagyobb településeken államvédelmi osztályok (ÁVO) működtek, a kisebbeken pedig egy-egy ÁVH-s tiszt ellenőrizte a rendőrség munkáját

- **konceptiós perek** (=polit-i ellenfelek félreállít. előre gyártott forgatókönyv és ítélet): párton belüli konfliktusok (Rajk László-per, Marosán György pere, hazai illegálisok ellen pl. Kádár János)

- **kitelepítések** (rendszeridegenek)-> **Hortobágy**

Gazdaságpolitika Az 1949-es fordulatot a gazdaságban 3 esemény is előrevetítette: a gazdaság széleskörű államosításának programja, Marshall-terv elutasítása, KGST megalakulása, s csatlakozás a szervezethez -> **szovjet típusú gazdaságpolitika** bevezetése

a) Az államosítások:

1946 **szénbányák, legnagyobb nehézipari üzemek**, 1947-ben a **nagybankok** és az általuk ellenőrzött cégek, 1948. **100 munkásnál többet foglalkoztató cégek, (iskolák)** 1949-ben a **10 munkásnál többet alkalmazó iparvállalatok államosítása**. (tőzsde bezár., külföldi tulajdon felszámol.), 1950-re a lakásállomány is

b) A gazdaság szovjet modellje: a központilag irányított **tervezőgazdálkodás- vezető szervei az Országos Tervhivatal és a Népgazdasági Tanács**

- 1947-ben hároméves, '50-ben az **első ötéves terv (1950- 54):** erőteljes, **fokozott ütemű iparfejlesztési programot** írt elő

- a **beruházások 50%-át az iparba tervezték**, azon belül **nehézipar 90%**(a mezőgazdaságba mindössze 14%-át)
- Mo-ot „a **szén és acél országává**” akartak tenni (Gerő hirdette meg) - az **ország adottságait tekintve irreális célkitűzésnek bizonyult**, és beláthatatlan következményekkel járt =>a III. világháborúra számítva 250ezer fős **hadsereg**, 3 év sorkatonaság + költségvetés 25%-a hadseregfejlesztésre
- **nehézipari központok jöttek létre**: Diósgyőr, Ózd, **Sztálinváros, Várpalota, Leninváros**,

Hatása:

- **élelmiszerhiány, háztartási és ruházati cikkek hiánya** (1950-es évek elején újra jegyrendszer!).
- a minőség helyett a **mennyiségi szemlélet** – kényszerített **szoc. munkaverseny, komm. szombat, békekölcsönjegyzés**

c) A mezőgazdaság kollektivizálása=téeszésítés (téesz= termelőszövetkezet):

- 1948-tól-> **kezdetben önkéntes alapon, majd erőszakos kollektivizálásra került sor->**
- > módszerek:
 - **begyűjtési rendszer**: (*padláslesöprés*) meghatározott mennyiségű termény és állat beadását tette kötelezővé igen alacsony áron.
 - **kulákság** felszámolása: 25 holdnál nagyobb birtokkal és mezőgazdasági gépekkel rendelkező parasztok (osztályellenség)-> emelték az adóikat, elkobozták gépeiket, állataikat
- >NEM sikeres, az 1950-es évek elejére a parasztságnak CSUPÁN 1/3-a lépett be

Személyi kultusz:

- a munkásmozgalmi ideológia népszerűsítésének, ellenségkép fenntartása, ellenség keresés erőltetése-> a rendszer aktív támogatásának/együttműködésnek az elvárása („**aki nincs velünk, az ellenünk van**”)
- Sztálin és **Rákosi** köré épített személyi kultusz (bölcsh vezér, ország tanítója) – kiemelt személyként tisztelték őket: ütemes taps, dalok, versek, portrék kifüggesztése, nagy ünnepek, csúcspont Rákosi 60. születésnapja 1952.)

Életviszonyok:

- **hagyományok, szokások felrúgása**: új **ünnepek** (ápr. 4., nov. 7., márc. 21.), új **jelképek**(vörös csillag, sarló-kalapács)
- **társadalmi mobilitás** felgyorsítása (pol-i karrier, munkaverseny, sztahanovizmus)
- **egyenlősítés** -> **szocialista embertípus** (kisdobos, úttörő, DISZ, szoc. brigádok)
- **szociálpolitika**: ingyenesség> teljes függés az államtól
- **oktatás** ideológiai alapon (marxizmus-leninizmus-komm. verziója)
- **művészetek** a politika szolgálatában (szocreál)

- kiemelkedő **sporteredmények**> a rendszer sikereként fogták fel (1952 -53 foci, 52 Helsinkii olimpia)

Sztálin halála után

-**1953-ban meghalt Sztálin, Hruscsov** személycsere mellett döntött: **Nagy Imre** min.e. lett, Rákosi pártfőtitkár. Nagy Imre reformpolitikája az „új szakasz”: iparfejlesztési politika korrigálása, a tsz-esítés visszafogása, törvényteleniségek megszüntetése.

-A keményvonalas kommunistáknak azonban ez nem tetszett, így **1955-ben újra Rákosi került vezető szerepbe.**

- **1956-ban azonban véglegesen menesztették**, amikor **Gerő Ernő** lett a miniszterelnök és a főtitkár. Ezzel – ill. az 1956-os forrad. utáni vezetőváltással- **véget ért a Rákosi-korszak** (-> Kádár- korszak)